

**Міністерство освіти і науки України
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Історичний факультет
Кафедра історії міжнародних відносин та гуманітарних дисциплін**

На правах рукопису

**Музичук Катерина Олександрівна
«Становлення і розвиток дипломатії ЄС»**

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього рівня «бакалавр»
за спеціальністю 291 – Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

Науковий керівник:
доктор філософських наук,
професор кафедри історії міжнародних
відносин та гуманітарних дисциплін
Цибух Валерій Іванович

Київ-2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТІЇ ЄС	5
1.1. Поняття та сутність дипломатії у міжнародних відносинах	5
1.2. Особливості формування дипломатичної служби в Європейському Союзі	15
1.3. Інституційна структура дипломатії ЄС	22
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ДИПЛОМАТІЇ ЄС	36
2.1. Становлення дипломатії ЄС у рамках Європейських Співтовариств (1950–1990 рр.)	36
2.2. Вплив Маастрихтського договору (1993) на формування спільної зовнішньої політики	38
2.3. Лісабонський договір (2009) як основа сучасної дипломатії ЄС	41
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДИПЛОМАТІЇ ЄС	46
3.1. Роль Європейської служби зовнішніх дій у міжнародних відносинах	46
3.2. Відносини ЄС з Україною: досвід та перспективи	58
3.3. Виклики та перспективи розвитку дипломатії ЄС в умовах глобалізації та міжнародної нестабільності	61
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66

ВСТУП

Становлення та розвиток дипломатії Європейського Союзу (ЄС) є однією з ключових тем у сфері міжнародних відносин. Європейський Союз із моменту свого утворення еволюціонував від економічного об'єднання до потужного політичного актора на міжнародній арені. У сучасних умовах глобалізації, геополітичної напруженості та зростання міжнародної конкуренції питання формування єдиної зовнішньої політики та функціонування дипломатичної служби набуває особливої актуальності. Зокрема, активна дипломатична діяльність ЄС у вирішенні конфліктів, забезпеченні стабільності в регіонах та встановленні стратегічного партнерства з іншими державами визначає його роль як глобального політичного суб'єкта. Особливого значення набуває співпраця ЄС із Україною у контексті політичних, економічних та безпекових викликів, що виникли після початку повномасштабної агресії Росії проти України у 2022 році.

Метою дослідження є комплексний аналіз процесу становлення та розвитку дипломатії Європейського Союзу у контексті історичних подій, інституційного оформлення та сучасних викликів, а також оцінка її ефективності у міжнародних відносинах.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

1. Розкрити сутність поняття "дипломатія" у системі міжнародних відносин.
2. Визначити особливості формування дипломатичної служби в Європейському Союзі.
3. Охарактеризувати інституційну структуру дипломатії ЄС.
4. Дослідити історичний розвиток дипломатії ЄС у рамках Європейських Співтовариств (1950–1990 рр.).
5. Проаналізувати вплив Маастрихтського договору (1993) на становлення спільної зовнішньої політики ЄС.

6. Визначити роль Лісабонського договору (2009) у формуванні сучасної дипломатії ЄС.

7. Оцінити сучасний стан дипломатії ЄС та діяльність Європейської служби зовнішніх дій (ЄСЗД).

8. Дослідити відносини ЄС з Україною у контексті зовнішньополітичної стратегії ЄС.

9. Визначити основні виклики та перспективи розвитку дипломатії ЄС в умовах глобалізації та міжнародної нестабільності.

Об'єкт дослідження - процес становлення та розвитку дипломатії Європейського Союзу у системі міжнародних відносин.

Предмет дослідження - інституційні механізми, стратегічні напрями та результати реалізації дипломатичної діяльності ЄС у контексті міжнародних відносин.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення зовнішньополітичної стратегії України у відносинах з ЄС, розвитку дипломатичних механізмів співробітництва на регіональному та глобальному рівнях. Окрім того, матеріали роботи можуть бути використані в навчальному процесі під час викладання дисциплін з міжнародних відносин та європейських студій.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У першому розділі розглядаються теоретико-методологічні засади дипломатії ЄС. У другому розділі висвітлюється історичний розвиток дипломатії ЄС у різні періоди, починаючи від заснування Європейських Співтовариств до Лісабонського договору. Третій розділ присвячений сучасному стану дипломатії ЄС, ролі ЄСЗД та перспективам розвитку у контексті глобальних викликів.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТІЇ ЄС

1.1 Поняття та сутність дипломатії у міжнародних відносинах

У науці міжнародного права є вічні теми, а точніше, цілі спеціалізовані галузі з низкою взаємозалежних та завжди актуальних проблем. Багато з них з'явилися дуже давно, ще за часів перших держав і були першими нормами та інститутами міжнародного права. Прикладами можуть бути різні питання, пов'язані з міжнародними договорами, правами людини, законами та звичаями війни, мирним врегулюванням суперечок тощо.

З багатьох причин особливе місце серед них належить дипломатії та дипломатичному праву. Мало того, що норми, що відносяться до них, є одними з найдавніших, але з ними завжди були тісно пов'язані і всі інші найважливіші правила міжнародного права. Наприклад, укладання договору вимагало безпосередніх зустрічей повноважних представників відповідних держав, обов'язковою умовою проведення яких було встановлення та дотримання правил недоторканності, тобто привілеїв та імунітетів учасників переговорів (послів), навіть якщо переговори велися через посередників і за ними потрібно було визнати особливий правовий статус.

Слово «дипломатія» і похідні від нього висловлювання мають своє коріння від грецького слова «диплом» зі значенням «документ, складений двічі». Воно походить від того, що у Стародавній Греції послы (емісари) отримували документ, що складався з двох частин. В одній була їхня довіреність, а в іншій – інструкція про те, як вести переговори. У цьому не було нічого незвичайного, тому що тоді було прийнято оформляти різні документи на двох з'єднаних вощених дерев'яних чи бронзових пластинах. Наприклад, ті, хто пройшов якесь навчання отримували двочастковий атестат, після закінчення служби військовослужбовці отримували дипломи, що підтверджували їх статус

та відповідні їхні права та привілеї (відставка, звільнення від податків тощо) та інше.

Хоча правила спілкування з іншими народами та державами існували вже в далекому минулому, терміни «дипломатія» і «дипломат» узвичаїлися набагато пізніше. Вважається, що термін "дипломатія" першим ужив Готфрід Вільгельм Лейбніц у своїй праці *Codex juris gentium Diplomatus* (1693). З іншого боку, є твердження, що вперше це зробив французький кардинал Рішельє, який у 1624–1642 роках був прем'єр-міністром Франції. Багато джерел вказують на те, що терміни «дипломатія» та «дипломат» стали використовуватися європейськими дворами лише у 18 столітті.

В наш час «дипломатія», як навряд чи якийсь інший термін, відноситься до різних речей, у тому числі і до тих, які не можна звести до рамок міжнародних відносин. Так, іноді зазначають, що в залежності від контексту слово «дипломатія» включає (у найширшому розумінні) уявлення певної спільноти чи групи та їх інтересів перед іншою спільнотою. Але ніхто не сперечається, що воно позначає й низку інших явищ, таких як: комплекс зовнішньополітичних цілей та програм однієї чи кількох держав; вміння посередництва та пошуку компромісних рішень; вміння поводитися ввічливо навіть у складних ситуаціях тощо.

Однак слово «дипломатія» найчастіше вживається у вузькому сенсі, тісно пов'язаному з міжнародними відносинами. У цьому сенсі, наприклад, пишуть: «Дипломатія передбачає продуманий та тактичний підхід до процесу підтримки офіційних відносин між урядами незалежних держав, іноді з частинами державних територій, які не є незалежними, а також між урядами та міжнародними установами. Інакше кажучи, дипломатія служить для підтримки відносин між країнами мирними засобами» [1, с. 36].

Іноді додатково наголошується, що цей засіб є альтернативою застосуванню сили. Наприклад, за словами Г. Кісінджера (Henry Kissinger), держсекретаря США 1969-1977 рр.: "Дипломатія є мистецтво стримування сили" [2, с. 1]. Подібну думку висловлює просте, але яскраве спостереження,

що приписується герцогу де Бройлю (Duc de Broglie), згідно з яким «дипломатія, по суті, є кращим винаходом цивілізації, що служить для запобігання застосуванню голої сили в підтримці міжнародних відносин» [1, с. 36].

В залежності від випадку слово «дипломатія» вживається для позначення багатьох явищ як мінімум таких, як:

1) засіб спілкування між суб'єктами міжнародного права, що передбачає використання дипломатичних процедур та методів, дозволених міжнародним правом;

2) теорія та практика міжнародних відносин, тобто те, що часто по-іншому називають історією дипломатії;

3) зовнішня політика певної держави;

4) сукупність осіб, які працюють на дипломатичній службі країни. Наприклад, у дипломатичній службі США працює близько 11 500 осіб, яким допомагають близько 31 000 співробітників, зайнятих у деяких із 265 дипломатичних та консульських представництв США за кордоном, та набираються з числа місцевих жителів [3, с. 31];

5) група осіб, які виконують дипломатичні обов'язки та завдання у дипломатичних представництвах певної країни в інших країнах та при міжнародних організаціях (тільки ті члени дипломатичної служби, які перебувають у відрядженнях за межами цієї країни);

6) вміння представляти державу та вести публічні чи таємні переговори;

7) особлива манера поведінки та звернення в міжнародних відносинах, тобто між суб'єктами міжнародних відносин.

8) суспільна наука, що займається вивченням зовнішньої політики та міжнародних відносин з метою визначення законностей та інших знань та їх кращого розуміння (наука про міжнародні відносини).

З вищевикладеного видно, що залежно від випадку під дипломатією розуміються різні речі: політика, дипломатична робота, тобто служба, здатність, майстерність, мистецтво, спритність, наука, кадри та ін. Спільним майже

завжди є те, що дипломатія зазвичай тісно пов'язана з мирним врегулюванням міжнародних суперечок, розвитком взаємного співробітництва тощо.

Виникнення та розвиток дипломатії можна простежити одночасно з появою перших організованих людських спільнот. У цьому сенсі слід погодитися із зауваженням про те, що «ще до заснування держав у сучасному розумінні цього слова існували представники (посланці) племен та окремих громад, а також правила виконання їхніх обов'язків, хоча це була епоха взаємних воєн, а не епоха співробітництва та нормальних відносин між цими племенами та громадами» [6].

Розвиток транспортних засобів, а тим самим і міжнародної торгівлі призвів до подальшого зміцнення економічних, політичних, правових, культурних та інших зв'язків між різними частинами світу та зумовив тим самим розвиток дипломатії як засобу встановлення та підтримки відносин між державами, для мирного вирішення спорів та ін.

Дипломатія отримала поштовх після поділу Римської імперії в 395 р., коли з'явилися дуже сучасні та добре організовані дипломатичні служби Святого Престолу та Візантії, а потім італійських держав (Венеції, Генуї, Флоренції та ін.), франкських держав, Арабського халіфату, Київської Русі та ін.

Новий імпульс прийшов у результаті централізації європейських держав і переростання деяких із них у могутні імперії, які прагнули бути в курсі всього, що відбувається у світі, і впливати на розвиток подій навіть у віддалених районах. У цьому сенсі дипломатія швидко розвивалася із середини 17 століття, у що, між іншим, свій внесок зробили й різні міжнародні конгреси.

Збільшення числа держав у 19 і 20 століттях, у тому числі внаслідок закінчення великих воєн та визвольної та антиколоніальної боротьби пригноблених народів, значно ускладнює відносини на міжнародній арені. Дипломатія набуває нової якості після створення перших міжнародних організацій та розвитку багатосторонньої дипломатії. Серед іншого, це дозволило розширити участь середніх і малих держав, а не лише великих держав у прийнятті важливих рішень.

Останнім часом до дипломатії все частіше відносять різні відносини та процеси у міжнародному співтоваристві, причому не лише ті, що проходять під егідою та контролем державної служби, тобто через дипломатичний апарат у вужчому значенні.

Щоправда, різні форми квазидипломатичного представництва існували давно. У 13-14 ст. не тільки правителі та вільні міста, а й торгові міста, і навіть університети та торгові об'єднання (гільдії) іноді надсилали своїх формальних квазидипломатичних представників, причому ніхто не заперечував їхніх прав на це і ніхто не заперечував поводитися з цими посланцями як з послами. [9, с. 124].

У наші дні багато свідчить про те, що настають глибокі зміни як у існуючій концепції дипломатії, так і в дипломатичному праві. Деякі причини полягають у тому, що на міжнародній сцені все більше активізуються процеси глобалізації, регіоналізації та інтеграції; суверенітет держав слабшає; розширюється коло видів міжнародного співробітництва, яке здійснюється іншими засобами, а не через держави; посилюється роль міжнародних організацій; значення постійних диппредставництв зменшується і тому, що багато питань, особливо найважливіші, вирішуються іншими способами, оскільки розвиток транспорту та технологій дозволило главам держав швидко зустрічатися на самітах, а також дедалі ширше використовувати двосторонні та багатосторонні зустрічі через інтернет-відеозв'язок; постійно збільшується число та значення недержавних суб'єктів міжнародних відносин та міжнародного права, зокрема транснаціональних компаній тощо.

Інтернет зробив революцію в доступності інформації, відкривши двері не лише державним суб'єктам, а й широкому колу недержавних суб'єктів, включаючи неурядові організації (НУО), транснаціональним корпораціям та навіть окремим особам, щоб взяти участь на міжнародному рівні у дипломатичній сфері.

Як зазначає Б. Андерсон, «платформи соціальних ЗМІ виникли як потужні інструменти публічної дипломатії, що дозволяють урядам безпосередньо

взаємодіяти та впливати на аудиторію у всьому світі, а також поширювати повідомлення та формувати громадську думку». Цифрові комунікаційні інструменти трансформувалися у стандартну практику реального часу глобальної взаємодії, вбудовуючи рівень залежності від цієї технології, який часто залишається непоміченим, у тому числі у дипломатичній практиці. Ці інструменти дають можливість (і часто вимагають) швидкої динамічної реакції на міжнародні події. Звичайно, нова ера, що настала, приносить набір проблем. Тоді як «традиційна» дипломатія була зосереджена на безпеці посланців і, зокрема, послів, сьогоднішні страхи пов'язані з кіберзагрозами/атаками, поширенням дезінформації та реаліями всюдисущого цифрового спостереження.

Ситуація, в якій опинилася дипломатія, складніша, ніж будь-коли. Цифровий ландшафт знаходиться у стані постійної зміни. Вплив виникаючих технологій виходить за межі передбачуваних результатів, знаменуючи собою найважливішу революцію в історії технологічного розвитку. Глибокий вплив цієї революції відбувається не просто з її новизни, а й з її ролі, як нової згуртованої сили. Вона плавно розмиває відмінності між розрізненими технологіями, переплітаючи те, що колись сприймалося як абсолютно не пов'язане. Таке зближення породжує надлишок інноваційних технологій, які перевершують традиційні класифікації, вводячи небачені перспективи. Це створює абсолютно нову парадигму для розуміння взаємодії між людьми та технологіями.

Унинішній реальності традиційні дипломатичні конференції вже дали можливість твітам, які є більш ефективними, зручними та негайними. Інтернет є динамічною ареною інформації та впливу, де «посольства більше не обмежуються плащем і кинджалом» [10]. Натомість вони активно публікуються та взаємодіють з мільйонами людей в Інтернет. Для них стало необхідно підтримувати свою присутність: бути видимими, захоплюючими, привабливими та доречними онлайн.

У книзі «Інтернет-дипломатія: Формування Глобальної Політики з Кіберпростору», відредагованою Мерієм Марзукі та Андреа Кальдераро, можна знайти «глибоке дослідження ролі Інтернету у глобальній політиці, і концепція «Інтернет-дипломатії». Ця книга представляє інтернет-дипломатію як нову, всеосяжну структуру для різних глобальних цифрових практик і прагне «поглибити наше розуміння впливу Інтернету на традиційну дипломатію та світове управління» [16].

На цьому фоні зовнішня політика – традиційно «мистецтво та наука управління відносинами між націями» – розширилася, щоб включити «виникаючі технологічні галузі, такі як штучний інтелект (ШІ), кібербезпека та метавсесвіт». Це не простомодні слова; вони стали «невід'ємними компонентами сучасного стратегічного мислення міжнародних відносинах». Ця еволюція означає перехід від «звичайної дипломатичної стратегії до більш складної парадигми, де технологія відіграє центральну роль у формуванні міжнародної політики та взаємодії» [10, с. 109].

ШІ дипломатичний суперрадік, здатний пропонувати кілька варіантів прийняття рішень. І якщо йому запропонувати алгоритми, які зможуть виявити величезні глобальні дані, йому під силу передбачити політичний переворот, передбачити економічний спад ключовій країні-союзнику або суттєву зміну поглядів населення на якусь гарячу тему. Такі підказки – золото для дипломатів та політиків, які дають можливість запобіжних дій та політики коригування. Тим не менш, можливості штучного інтелекту не обмежуються пророкуваннями.

Він «руйнує Вавилонську вежу у міжнародній дипломатії». Уявіть собі саміт ООН з високими ставками, де дипломати спілкуються плавно, їхні слова негайно точно перекладені ШІ. Ця технологія «перевершує лінгвістичні бар'єри, забезпечуючи, те що кожен нюансована фраза в дипломатичному діалозу зрозуміла. Більш того, ШІ схожий на «власника шахової гри в області дипломатичної стратегії». Він може аналізувати багатогранні сценарії, враховуючи численні змінні, які «людський розум може не брати до уваги».

Уявіть собі, як штучний інтелект моделює сценарій мирних переговорів, надаючи дипломатам та особам, які ухвалюють рішення, цінну інформацію про «імовірні результати з інших переговорних стратегій». Таке прогностичне моделювання може виявитися «безцінним під час делікатних переговорів, забезпечуючи ясність щодо червоних ліній, потенціалу реакції та позиції протилежної сторони».

По суті, ШІ перетворюється на «незамінний інструмент дипломатії, що охоплює прогноз, переклад, та стратегічне планування». Поза цих можливостей він «перетворюючою і багатогранною силою в ширшій сфері зовнішньої політики, відіграючи ключову роль у політичному аналізі та моніторингу міжнародних зобов'язань».

Існування кількох виразних концепцій, таких як «цифрова дипломатія», «електронна дипломатія» та «Інтернетдипломатія», «відбиває різні способи, якими технологія перетинається з міжнародними відносинами та державним управлінням».

Поки деякі з них укоренилися у використанні технологій, вони різняться за фокусом, масштабом та іноді застосуванням. Для досягнення концептуальної ясності необхідно згадати, що «дипломатія» розуміється як «інструмент зовнішньої політики, усталений метод, за допомогою якого держави артикують свої зовнішньополітичні цілі та координують свої зусилля щодо впливу на рішення та поведінку іноземних урядів і народів за допомогою діалогу, переговорів та інших таких заходів, на відміну від війни і насильства».

Найчастіше цифрова дипломатія визначається як «стратегічне використання цифрових інструментів та платформ соціальних мереждипломатичними суб'єктами (наприклад, урядами, дипломатами та міжнародними організаціями) для проведення широкого спектру дипломатичних заходів». Ця форма дипломатії включає використання платформ, таких як Твіттер, Фейсбук та Інстаграм, для спілкування з політиками, залучення іноземної громадськості та управління іміджем та впливом країн по всьому світу. Її початковий фокус лежить на комунікації та громадській взаємодії,

використанні цих цифрових платформ для впливу на громадську думку, участі у публічній дипломатії та сприяння інтерактивній комунікації між державами та аудиторіями по всьому світі.

Область застосування цифрової дипломатії є великою, охоплюючи різні аспекти дипломатії, включаючи публічну дипломатію, культурну дипломатію та кризову комунікацію, тим самим використовуючи цифрові платформи для різноманітного спектру дипломатичних цілей.

Книга «Цифрова дипломатія: теорія та практика» під редакцією Корнеліу Бьоли та Маркуса Холмса є однією з перших, де докладно досліджується перетин дипломатії та цифрових технологій. У ній розглядається, як «цифрові платформи трансформують дипломатичну практику, впливаючи на публічну дипломатію, міжнародні переговори та управління кризами». Цифрова дипломатія у сенсі визначається в ній як «використання соціальних мереж у дипломатичних цілях», охоплюючи зміни в управлінні інформацією, публічної дипломатії, стратегічному плануванні та міжнародних переговорах. У тексті обговорюється, як цифрові технології впливають на дипломатичну практику та трансформують її, виділяючи як позитивні, і негативні аспекти.

У роботі наголошується на важливості розуміння впливу цифрових технологій на сучасну дипломатію, включаючи роль соціальних мереж у зміні основних дипломатичних функцій представництва, комунікації та управління відносинами.

Манор наголошує, що «цифрова дипломатія діє на двох різних рівнях: на рівні міністерства закордонних справ та у мережі посольств у всьому світі». Це подвійна дія на різних рівнях дозволяє країнам адаптувати свої зовнішньо політичні послання та зусилля з національного брендингу для задоволення унікальних характеристик місцевої аудиторії, включаючи історичні, культурні, ціннісні та традиційні аспекти. Такий підхід сприяє прийняттю зовнішньої політики держави та іміджу, що вона прагне просувати.

У «Цифровій дипломатії та міжнародних організаціях: автономія, легітимність та оскарження», за редакцією Корнеліу Бьоли та Рубена Заїотті в

2021 році, вивчається адаптація міжнародних організацій до цифрової доби з особливим акцентом на соціальні мережі. Ця робота поглиблюється у цифрові виміри цих організацій, досліджуючи як їх автономні операції, так і їх легітимність на сучасній дипломатичній арені. Вона проливає світло на значний вплив соціальних мереж на автономію цих організацій. Вона також досліджує їх вплив на їхню легітимність, або зміцнюючи її, або заперечуючи.

Ще один автор, який досліджував цю тему, – Ніколас Весткотт. У роботі «Цифрова дипломатія: вплив Інтернету на міжнародні відносини» він досліджує, як «Інтернет змінив міжнародні відносини». Робота наголошує вплив цифрової дипломатії на формулювання зовнішньої політики, наголошуючи на стратегічному використанні Інтернету та цифрових технологій для конкретних цілей зовнішньої політики. У ній підкреслюється, що «еволюція дипломатії в цифрову епоху вимагає адаптації традиційних дипломатичних методів до можливостей та викликів цифрового ландшафту».

Трансформація дипломатії в цифрову означає, що відбувається перехід у трьох основних областях:

1. Дипломатичне взаємодія. Ця трансформація змінює тло дипломатичної взаємодії з цифровими технологіями, схильними до перерозподілу влади у світових справах, запровадження нових типів конфліктів та впливу на концепції взаємозалежності та суверенітету.

2. Питання дипломатії, які тепер включають розширений набір тем, що включають більше 50 цифрових управлінських проблем, таких як кібербезпека, конфіденційність та штучний інтелект.

3. Дипломатична практика, що включає цифрові інструменти, такі як соціальні медіа, віртуальні зустрічі та аналітичні інструменти на основі великих даних і штучного інтелекту.

Використання та застосування таких звичних технологій, як електронна пошта, соціальні мережі та відеоконференції, для дипломатичної комунікації знаменує помітну зміну в дипломатії. Як зазначає дослідник Б. Фарелл, «ці інструменти стають стандартними і перестають сприйматися як новаторські або

перетворюючи, але їх застосування в дипломатії призвело до більш прямого, публічного та доступного підходу до міжнародного взаємодії» [13, с. 139]. Це зрушення також ввело свіжі проблеми, особливо в умовах безпеки, конфіденційності та тонкощів, властивих дипломатичному спілкуванню. Дипломатичні архіви та великі колекції книг заповнені офіційними листами, офіційним листуванням та численними вербальними примітками, відправленими та отриманими традиційними методами. Весь процес переговорів, представництва інших щоденних дипломатичних дій тепер значною мірою здійснюється за допомогою електронних засобів. Хоча це зрушення приносить численні переваги, такі як швидкі відповіді, реальні зв'язки та можливість передавати тонкі повідомлення, він також полегшує кілька ключових розробок дипломатів.

1.2 Особливості формування дипломатичної служби в Європейському Союзі

Європейською дипломатією називають скоординовану зовнішню політику держав-членів Європейського Союзу (ЄС), що визначається в рамках Загальної зовнішньої та безпекової політики (ЗЗПБ). Ця сфера політики - часто звана європейською дипломатією – має широку сферу діяльності. Вона охоплює всі області зовнішньої політики, включаючи питання щодо безпеки та оборони. ЗЗПБ була створена Маастрихтським договором у 1993 році, ставши продовженням Європейського політичного співробітництва (ЕПС), завдяки якому держави-члени мали можливість координувати свою зовнішню політику з 1970-х років. ЗЗПБ підтримується особливими інституційними рамками, в яких національні дипломати та офіційні особи ЄС спільно проводять політику на основі принципу консенсусу. Високий представник є «обличчям та голосом» зовнішньої політики ЄС та підтримується Брюссельською європейською службою зовнішніх дій (ЕСЗД), а також близько 140 делегацій ЄС у третіх країнах та міжнародних організаціях надають йому у цьому допомогу. Оскільки

зовнішня політика, як правило, є прерогативою суверенних держав, винятковий характер ЗЗПБ давно є предметом дослідження [20].

Але для того, щоб чітко роз'яснити, що мається на увазі підтерміном «європейська дипломатія» слід поділити на дві частини «європейська» та «дипломатія» та розглянути їх окремо.

Насамперед те, що кваліфікується як європейське – це потенційно нескінченна дискусія, яка лише трохи скорочується, якщо ми введемо ЄС до рівняння. Як сказав один досвідчений представник ЄС: «Якщо ви приїдете до країни і скажете: «Я – посол Франції», усі думають, що вони знають, що таке посол і Франція. Якщо ви скажете: «Я голова делегації Європейської комісії», у них справді немає жодного уявлення про те, що ви говорите.»

Слід провести різницю між ЄС, його державами-членами та європейськими державами, які не є членами, і при цьому враховувати, що європейська дипломатична практика є обов'язковою і перетинає ці демаркації. У цьому контексті «європейська» означає приналежність до Європейського Союзу. По-друге, хоча визначення дипломатії здається більш зрозумілим, можливо це не так. Згідно Е. Сатоу, дипломатія – це «застосування інтелекту та такту для ведення офіційних відносин між урядами незалежних держав, що іноді поширюються і на їхні стосунки з васальними державами». Зрозуміло, це посилення видає європейську якість сучасної дипломатії, враховуючи її європейське, християнське походження, що відноситься до епохи Відродження, появи сучасної державної системи та розширення Європи. Тим не менш, витоки даної практики не повинні компрометувати цю практику.

Більш сучасні визначення (які залишають васальні держави Е. Сатоу осторонь) зазвичай включають інших осіб, окрім держав, від НУО до міжнародних організацій. Що стосується дій, то дипломатія часто прирівнюється до мистецтва переговорів та здійснення державними службовцями рішень, прийнятих урядами.

Таким чином, європейську дипломатичну практику можна розуміти як втілений досвід певної політичної традиції представництва, що походить із

століть державного будівництва та потепління на європейському континенті та за його межами або як спільний репертуар дій, за допомогою яких деякі суб'єкти прагнуть відрізнити себе від інших у світовій політиці. Іншими словами, європейська дипломатія – це загальна зовнішня політика, сформована за допомогою європейської традиції, загальної історії та певної потреби. На сьогоднішній день все це втілюється в ЗЗПБ Європейського Союзу [3, с. 34].

Відправною точкою щодо зовнішньої політики ЄС є концептуалізація ЄС як міжнародного актора. Дипломатія ЄС має довгу історію. Після того, як Європейська оборонна спільнота (ЕОС) не була ратифікована французьким парламентом у 1954 році, і після відмови від планів Фуше на початку 1960-х років, держави-члени створили Європейське політичне співробітництво (ЕПС) у 1970 році. Це була скромна спроба координації зовнішньої політики. Спочатку ЕПС було відокремлено від економічної інтеграції у контексті Європейського співтовариства. Міністри закордонних справ та дипломати мали іноді зустрічатися для обміну інформацією з питань міжнародної політики та роботи з узгодження думок та спільних дій, коли це можливо і бажано. З часом частота цих зустрічей та обсяг порядку денного збільшувалися. Процес також став інституціоналізованим. Проте, ЕПС залишалося неофіційним міжурядовим дискусійним клубом до створення ЗЗПБ з Маастрихтським договором 1993 року.

Пояснити відносну відсутність ЄС у галузі зовнішньої політики було непросто. Наприклад, С. Гофман розрізняв «низьку» і «високу» політику під час обговорення європейського проекту. Економічна інтеграція була, можливо, досяжною, але співпраця у питаннях зовнішньої політики та безпеки за образним виразом «було іншою грою вм'яч». Х. Булл скептично ставився до перспектив європейської інтеграції у зовнішній політиці, стверджуючи, що «Європа» не може бути суб'єктом у справах.

У той час як теоретики міжнародних відносин та європейської інтеграції могли б таким чином пояснити повільні темпи розвитку ЕПС, вони не розуміли, що фактично є зовнішня політика ЄС. Це спричинило новий підхід. Замість

визначати акторів з погляду характеристики держав, кілька вчених намагалися виробити інноваційні критерії «акторства». Наприклад, Р.Шештедт стверджував, що Європу слід вважати актором, якщо вона фактично є такою.

Дж. Юпіль та Дж. Капорасо запропонували активізувати діяльність ЄС. ЄС вимагає визнання, будучи членом міжнародних організацій або учасником міжнародних переговорів. Він повинен мати повноваженнями, щоб діяти на міжнародному рівні, маючи юридичні компетенції з подання держав-членів. Через відмінні та незалежні інститути він набуває автономії від держав-членів. Він повинен мати згуртованість з погляду його цілей, тактики, процедур та результатів. Виконання цих критеріїв представляє проблему для ЄС, особливо у галузі ЗЗПБ. Але справа була в тому, щоб виміряти ступінь активності ЄС у різних галузях політики, регіонах та часі.

Коли ЕПС було перейменовано на ЗЗПБ у 1993 році, був широко визнаний той факт, що ЄС не виступав як повноцінний актор, мав однак значну «присутність» у міжнародних справах. Після закінчення «холодної війни» та розпаду Радянського Союзу в 1991 році європейська дипломатія продовжувала підвищувати свій авторитет. Хоча реакція ЄС на громадянські війни у колишній Югославії була навряд чи вражаючою, епоха після закінчення «холодної війни» більшою мірою сприяла тому, щоб ЄС відіграв роль у світовій політиці. Зовнішня політика ЄС також була посилена за рахунок створення таких нових інституцій, як Високий представник у 1999 році. Тому дискусія була тимчасово врегульована і перейшла до питання про те, яким типом актора є насправді ЄС [2, с. 14].

ЄС традиційно вважався «цивільною силою», яка відрізнялася економічною потужністю та відносною слабкістю у військовому плані. Завдяки своїй політиці у сфері торгівлі та розвитку він зміг перетворити свою економічну вагу на політичні цілі. Ще одним прикладом є застосування санкцій, які стали улюбленими зовнішньополітичним інструментом ЄС. Громадянська держава далі приділяє першочергову увагу врегулюванню міжнародних суперечок дипломатичними засобами і надає великого значення міжнародного

права. Поняття громадянської сили точно відповідало законопроекту Європи, позбавленій реальної військової могутності.

Ідея громадянської влади, проте, послужила відправною точкою для дебатів 2000-х. Я. Маннерс у своїй роботі наголошує на тому, що необхідно аналізувати не лише здатність ЄС використовувати громадянські та військові інструменти, але також його здатність формувати концепції того, що вважається «нормальним» у міжнародних відносинах. Від фундаментальних прав людини до стабільних інституцій ЄС намагається подати свої норми для решти світу. У тезах «Нормативна влада Європи» говориться, що він робить це успішно. Для Я. Маннерса здатність змусити інших прийняти свої норми є найбільшою силою. Вчені розробили концепцію та вивчили її емпірично. Інші вчені запропонували інші доданки, такі як етична сила, структурна влада та сила ринку. Деякі з них заперечували концепцію, стверджували, що ЄС є нормальною чи реалістичною державою і поводить себе як будь-яка інша держава.

Можливо, найсильніша критика полягає в тому, що нормативна сила Європи може розглядатися як продукт свого часу. Дискусія збіглася з дебатами в США з питання вторгнення до Іраку 2003 року, яке призвело до значної трансатлантичної напруженості. Стало модно в Брюсселі зображати ЄС як просування шанованих норм з підтримки міжнародного права. Ця риторика некритично використовувалася захисниками Нормативної держави Європи як докази їхньої тези. Крім того, 1990-і та 2000-і роки були Золотим віком європейської інтеграції.

Якщо ЄС певною мірою може бути концептуалізований у якості міжнародного актора, це негайно викликає питання про те, як зовнішня політика ЄС пов'язана із зовнішньою політикою національних держав. Зрештою, для того, щоб ЄС був актором, потрібен певний ступінь автономії і з боку його держав-членів. Його слід розглядати як окрему одиницю у міжнародній системі.

Під поняттям теорії «європеїзації» вчені розуміють взаємодію між зовнішньою політикою ЄС та зовнішньою політикою на національному рівні.

Також необхідно уточнити, чи доповнює дипломатія ЄС, замінює чи конкурує з національною зовнішньою політикою.

Загально відомо, що низка вчених почали використовувати концепцію європеїзації у 1990-х роках для вивчення впливу європейської інтеграції на держави-члени. Багато хто з них зосередився на традиційній політиці ЄС щодо регулювання такої галузі, як політика в галузі транспорту та навколишнього середовища, які необхідно реалізувати на національному рівні. Хоча наслідки європеїзації вважаються більш слабкими у зовнішній політиці, ніж у політиці регулювання, ця концепція виявилася корисною при аналізі відносин між ЄС та національною зовнішньою політикою. Держави-члени намагаються використати зовнішню політику ЄС для реалізації власних інтересів. Водночас вони також підкоряються європейським вимогам.

Однією з причин участі держав-членів у зовнішній політиці ЄС є досягнення «політики масштабу». Більшість держав-членів мають обмежені можливості та ускладнюють досягнення міжнародного впливу. Замість того, щоб проводити односторонню зовнішню політику, вони можуть ухвалити рішення діяти через структури ЄС. ЄС не тільки часто дає державам-членам більше важелів впливу, але й захищає їх при роботі з великими державами.

Одним із способів поглянути на зовнішню політику ЄС є сприйняття ЗЗПБ як продовження національної зовнішньої політики з різних каналів. Вчені, які працюють у традиції «європеїзації», аналізують, якою мірою члени держави досягають успіху у прогнозуванні своїх національних інтересів лише на рівні ЄС. Використання зовнішньої політики ЄС як "мультиплікатора впливу" розігрується по-різному.

Участь у ЗЗПБ також призвела до появи нових інституційних структур. Держави-члени мають цілі команди дипломатів у Брюсселі та в національних столицях, які займаються зовнішньою політикою ЄС. Наприклад, участь у ЗЗПБ стало рушійною силою модернізації для польського міністерства закордонних справ, оскільки Польща приєдналася до ЄС у 2004 році. Зрештою, можна визначити «європеїзацію» суті національної зовнішньої політики. У

порівняльному дослідженні 10 різних країн-членів Р.Вонг і К. Хілл виявили, що європейська політика всіх країн-членів, навіть найнебажаніших, зачеплена європеїзацією. Вони посилаються, наприклад, на нейтральні держави-члени, яким довелося переосмислити свою зовнішню політику. Крім того, участь у ЗЗПБ розширила масштаби національної зовнішньої політики. Іспанія, наприклад, раптово мала турбуватися про Західні Балкани. У той же час Р. Вонг і К.Хілл також показують, що країни встановлюють обмеження щодо того, як далеко вони хочуть іти [4, с.37].

Концепція європеїзації допомагає зрозуміти взаємодію міжнаціональною дипломатією та дипломатією ЄС. Однак не менш важливо враховувати позиціонування зовнішньої політики ЄС проти національної зовнішньої політики. Він замінює, доповнює чи конкурує з національною зовнішньою політикою держав-членів? Хоча це питання часто не ставлять, воно багато в чому має на увазі більшу частину аналітичної та політичної практики зовнішньої політики ЄС.

Мало хто стверджуватиме, що дипломатія ЄС повністю замінює національну дипломатію, але це не повинно заважати розглядати це як теоретичну можливість. Наприклад, у федеративних країнах зовнішня політика та оборона часто організуються виключно на федеральному рівні. Це послужило моделлю для європейських федералістів у 1950-х роках, які запропонували плани приреченого ЕОС. Європейська конституція 2004 року, яка не була ратифікована, запроваджувала посаду Високого представника по суті міністра закордонних справ ЄС. Навіть після того, як цей амбітний титул було скасовано у Лісабонському договорі 2007 року деякі держави-члени, як і раніше, вважали за необхідне включити зауваження про те, що ЗЗПБ «не вплине на існуючу правову основу, обов'язки та повноваження кожної держави-члена щодо формулювання та проведення його зовнішньої політики». Вони були стурбовані можливістю того, що зовнішня політика ЄС витіснить національну зовнішню політику.

Виходячи за межі абстрактних «конституційних» дебатів і дивлячись нащоденну практику, зрозуміло, що зовнішня політика ЄС у значній мірі доповнює національну зовнішню політику. Зовнішня політика ЄС надала державам-членам форум для обміну інформацією та думками та координації своїх національних позицій для досягнення більшого впливу міжнародному рівні.

Відносини між ЄС та національною зовнішньою політикою мають вирішальне значення. Держави-члени можуть діяти через ЄС, щоб досягти більшого впливу на міжнародному рівні. Водночас ЗЗПБ чинить тиск на держави-члени для коригування національної зовнішньої політики. Хоча зовнішня політика ЄС часто доповнює національну зовнішню політику, вона також може замінити та оскаржувати зусилля країн. Це ставить під сумнів узгодженість дій. Зрештою, доречно звернути увагу на управління європейської дипломатії. Унікальний метод розробки політики, за допомогою якого держави-члени та установи ЄС координують, визначають та впроваджують ЗЗПБ, впливають на результати політики. Таким чином, механізм зовнішньої політики ЄС відіграє важливу роль у розумінні ролі ЄС як міжнародного суб'єкта та його відносин із національною зовнішньою політикою держав.

1.3. Інституційна структура дипломатії ЄС

Європейський Союз є політичним актором, єдиним усвоєму роді. Суверенітет, як і спонукальний мотив до зовнішньої політичної дії, в ній ділять між собою держави-члени та різні інституційні гравці. При цьому, з одного боку, кожна з держав-членів має свої зовнішньополітичні пріоритети. З іншого боку, і сам Євросоюз говорить одним голосом при спілкуванні з третіми країнами та на багатосторонніх зустрічах. Немає жодної іншої міжнародної організації у світі, в якій на різних рівнях управління взаємодіяло б стільки гравців, як у ЄС, внаслідок чого і процес ухвалення зовнішньополітичних рішень у ЄС відрізняється великою складністю.

Оскільки ЄС не є державою, у ньому відсутні централізована влада та власні державні інститути, тоді як його зовнішня політика відбиває, зокрема, загальні особливості функціонування його специфічних (наднаціональних) інституцій.

Інституціоналізація дипломатії ЄС заснована на зовнішньо політичних функціях її основних інститутів: Європейської Ради, Ради міністрів ЄС, Європейської Комісії, Європейського Парламенту, Суду ЄС, Європейської Служби Зовнішніх Справ (ЄСЗС), Спеціальних представників ЄС.

Європейська рада збирається кілька разів на рік і складається з глав Національної виконавчої влади. На її засіданнях також присутні голова Європейської ради, голова Європейської комісії та голова Європейського центрального банку. Голова Європейської ради готує її засідання, головує на них і покликаний полегшувати досягнення консенсусу. Постійний голова Європейської ради забезпечує зовнішнє представництво Євросоюзу. Він також має право скликати надзвичайне засідання Європейської ради, якщо цього вимагають міжнародні події. Європейська рада визначає загальну політичну лінію Євросоюзу, виявляє його стратегічні інтереси та ставить перед ним певні завдання. Щодо зовнішньої політики, Лісабонський договір надав Європейській раді роль стратегічного лідера. В даний час роль Європейської ради у зовнішній політиці ЄС помітно зросла. Але це не надто сприяє її згуртованості, послідовності та сміливості, оскільки національні прем'єр-міністри не схильні оцінювати довготривалі наслідки прийнятих ними рішень та оцінюють ситуацію, перш за все, крізь призму власної актуальної внутрішньої політичної ситуації кожен і виходячи з розкладу, що складається щодо майбутніх національних виборів. Європейська рада в результаті завжди працює у авральному режимі і майже виключно зосереджений на гострих кризових ситуаціях, а тому, за великим рахунком, з роллю стратегічного лідера у зовнішній політиці, якою її наділили, не справляється [7, с.38].

Рада із закордонних справ (одна з десяти конфігурацій Ради міністрів ЄС) збирається щомісяця, складається з національних міністрів, відповідальних за

зовнішню політику, а також (залежно від конкретної повістки) за зовнішню торгівлю, оборону та політику розвитку. Але в практичному плані вона більше не є головною інстанцією у прийнятті ключових зовнішньополітичних рішень, дещо відступивши в тінь на тлі Європейської ради, з одного боку, та ЄСЗС, з іншого боку.

Постійним головою на засіданнях Ради є Верховний представник із закордонних справ. Але коли Рада з іноземних справ обговорює питання спільної торговельної політики ЄС, то на чолі столу сидить представник тієї держави, яка зараз (на чергові півроку) головує у Раді. Рада ЄС із закордонних справ приймає рішення (голосує) щодо зовнішньополітичних акцій та позицій.

Рішення по лінії ЗЗПБ приймаються одногolosно – але щодо деяких їх аспектів допускається кваліфікована більшість при голосуванні. У певних випадках (наприклад, коли пропонується засудити якусь третю державу) держава-член може утриматися при голосуванні щодо певної зовнішньополітичної дії ЄС, не блокуючи її. Лісабонським договором така конструктивна помірність (constructive abstention) передбачена і для Ради (коли вона має голосувати одногolosно), і для Європейської ради.

Європейська Комісія, дещо втратила у своєму колишньому впливі після набуття чинності Лісабонського договору та пов'язаних з ним інституційних реформ, через перерозподіл влади між інститутами. Прийнято вважати, що у зовнішній політиці це відобразилося найбільшою мірою. Але таку думку слід визнати неточною, оскільки у всіх сферах зовнішніх відносин Євросоюзу за межами ЗЗПБ позиції Комісії насправді не тільки збереглися, а й (у ряді випадків) навіть дещо зміцнилися.

Насправді Європейська комісія залишається одним з найважливіших акторів у сфері зовнішніх зносин Євросоюзу, хоча інституційні зміни, внесені за Лісабонським договором, дійсно зменшили, принаймні формально її вплив у сфері ЗЗПБ.

Комісія, як і раніше, відіграє важливу роль у сфері зовнішніх зносин Євросоюзу. Вона відповідальна за проект бюджету ЄС, включаючи кошти, що

виділяються лінією ЗЗПБ. У сфері безпосередньої відповідальності Комісії залишається узгоджений з ЄСЗС розподіл коштів ЄС, що виділяються по лінії політики сусідства, політики розвитку та надання третім країнам гуманітарної допомоги. Крім іншого, Комісія наглядає і за тим, як витрачаються кошти, що виділяються безпосередньо ЄСЗС.

Згідно з формулюванням, яке містилося в Маастрихтському договорі, Комісія була повністю асоційована з Загальною зовнішньою політикою та політикою безпеки. Але тепер колишній Генеральний директорат Комісії із зовнішніх зносин (DGRELEX) приєднали до ЄСВД, а колишні делегації Комісії за кордоном стали представництвами (Місіями) Європейського союзу [10, с.112].

Комісія зберегла право (разом із Верховним представником) пропонувати Раді проекти рішень щодо дій ЄС у міжнародному середовищі. Служба із зовнішньо політичних інструментів (Service for Foreign Policy Instruments – FPI), що відповідає за оперативні витрати, що залишається структурним підрозділом Комісії, але має тримати звіт безпосередньо перед Верховним представником у його/її ролі як першого заступника голови Комісії. Служба повинна підтримувати досягнення цілей зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, особливо у тому, що стосується забезпечення миру та запобігання конфліктам, а також допомагати проектувати інтереси ЄС та його позитивний вигляд у всьому світі.

Працюючи у тісному зв'язку з Верховним представником, ЄСЗС та представництвами (посольствами) ЄС, Комісія виконує такі завдання:

- виконання бюджету ЗЗПБ;
- виконання заходів щодо реагування на кризи та їх запобігання, які фінансуються за допомогою Інструменту забезпечення стабільності та миру;
- застосування Інструменту партнерства, призначеного для просування стратегічних інтересів Євросоюзу по всьому світу, включаючи вирішення проблем боротьби з зміною клімату, енергетичної безпеки, а також на підтримку

зовнішнього виміру зусиль ЄС щодо підвищення своєї конкурентоспроможності та розвитку наукових досліджень;

- застосування Інструменту зі співпраці з промислов розвиненими країнами (особливо у Північній Америці, Східній Азії, Південно-Східній Азії з країнами Перської затоки – імплементується щорічно у рамках багаторічних регіональних чи країнових програм Європейської комісії зі співробітництва, в яких описуються проекти вказуються виділені ними кошти);

- застосування Європейського інструменту з демократії та прав людини для фінансування місій зі спостереження за виборами у третіх країнах;

- підготовка та реалізація пропозицій щодо санкцій (служба представляє Комісію під час обговорення санкційних питань з державами-членами в рамках Робочої групи радників щодо закордонних справ (RELEX Counsellors) та готує проекти регламентів з санкціям, які потім приймає Рада ЄС;

- забезпечення представництва Комісії у «процесі Кімберлі»;

- робота щодо запобігання торгівлі товарами, які могли ббути використані для смертної кари або для тортур (Службаготує делеговані акти Комісії – наприклад, за такими списками товарів).

У сфері торгової політики, де Комісія відповідальна за вироблення мандату на ведення міжнародних торговельних переговорів та за ведення самих переговорів (звичайно, такі мандати, як і самі торгові угоди, підлягають схваленню в Раді та ЄП), зміцненню її позицій сприяла передача у сферу виняткової компетенції Союзу деяких питань - сфери послуг, торгових аспектів прав інтелектуальної власності та прямих іноземних інвестицій (раніше вони належали до змішаної компетенції Союзу та держав-членів).

Збереглася координуюча роль Комісії із зовнішніх аспектів внутрішніх політик (екологія, транспорт, юстиція та правосуддя), а також щодо політики сусідства, де Комісія відповідає за відповідні програми. Уточнимо, що ЗЗПБ становить лише малу частку «широкої» зовнішньої політики ЄС, яка до того ж дедалі більше перетинається з питаннями захисту прав людини, допомоги

розвитку та гуманітарної допомоги, у яких Комісія також зберігає свій контроль [11, с.209].

Європейський парламент не формує уряд європейського рівня. Але переважна більшість держав-членів Євросоюзу є якраз парламентськими демократіями. В умовах парламентської демократії, що визначає політичну особу, яка зазвичай солідаризується з урядовою лінією у міжнародних справах та утримується від автономних зовнішнь ополітичних процесів. Саме у міжнародних відносинах така підтримка власного уряду більш явно висловлена, оскільки у внутрішніх справах парламентарі схильні захищати особливі інтереси виборців свого округу. Але так як у Європейського парламенту немає «власного» уряду, це дає йому велику свободу у визначенні своїх зовнішніх неполітичних позицій за відсутності політичної необхідності підтримувати позицію Ради, Верховного представника із закордонних справ або Комісії, які у сукупності складають виконавчу владу ЄС у тому, що стосується його зовнішньої політики. Таким чином, у ЄП виникає суттєва політична автономія, певний потенціал для розвитку власної зовнішньополітичної ідентичності.

Лісабонський договір зміцнив законодавчі повноваження Європарламенту та його позиції у зовнішній політиці ЄС, тоді як сам ЄП своєю активністю на практиці досяг навіть більшого зовнішньополітичного впливу, ніж передбачалося за договором. Раніше у нього не було формальної ролі при веденні від імені ЄС переговорів щодо міжнародних угод. Тепер ЄП, якщо слідувати букві договору, необхідно інформувати про перебіг таких переговорів. Формально Верховний представник із закордонних справ зобов'язаний консультуватися з ЄП щодо головних аспектів та основних пріоритетів Загальної зовнішньої та безпекової політики, а також інформувати ЄП про розвиток ЗЗПБ, належним чином приймаючи погляди ЄП до уваги. ЄП може також звертатися з питаннями чи формулювати рекомендації на адресу Ради та Верховного представника. Двічі на рік ЄП проводяться парламентські дебати із зовнішньополітичних питань. Але насправді Парламенту найчастіше доводиться покладатися на добру волю Ради у питанні отримання своєчасної та

значної інформації. ЄП претендує на те, щоб впливати на зміст міжнародних угод, які укладає Євросоюз. Інструментом для цього є парламентські резолюції, у яких сформульовані позиції ЄП, викладаються умови, за яких євродепутати готові дати свою згоду. Найчастіше такі умови передбачають політичну кондиційність.

Торговельна політика для Європарламенту, зокрема, явно не виглядає самоціллю. Він бачить у ній швидше засіб просування зовнішньополітичних цілей Євросоюзу, включаючи поширення у світі європейських норм. На думку ЄП, ЄС має зміцнювати свої економічні відносини з іншими регіонами світу на основі миру та принципів суверенітету, поваги громадянських свобод та збереження навколишнього середовища, підтримки соціальних стандартів, прав людини та цілей розвитку».

Формально ЄП не має відношення до укладання Євросоюзом угод у межах ЗЗПБ. Але під час укладання широкого кола інших міжнародних угод (про асоціацію третіх країн з ЄС, про приєднання ЄС до Європейської конвенції з прав людини, угод, що передбачають використання коштів з бюджету ЄС та ін.), включаючи ті, де порушуються питання, з яких усередині ЄС діє Нормальна законодавча процедура, від ЄП вимагається згода (consent). Широко застосовувана практика тристоронніх переговорів щодо європейських правових актів (trialogues) за участю Комісії, Ради та держав-членів зробили ЄП важливим посередником у відповідних питаннях.

Значна частина роботи Парламенту з ЗЗПБ здійснюється у спеціалізованих комітетах, особливо у комітеті з іноземних справ (AFET) та двох його підкомітетах – з безпеки та оборони (SEDE) та з прав людини (DROI), а також у комітеті з міжнародної торгівлі (INTA) та у комітеті з розвитку (DEVE). Це головні сполучні ланки між ЄП та структурами глобального управління (включаючи ООН), іншими інститутами ЄС, країною-головою в Раді та національними парламентами держав-членів.

Комітет із закордонних справ включає 76 повних членів і є найбільшим комітетом Європарламенту. Декілька робочих груп допомагають йому

визначити позицію щодо певних питань зовнішньої політики (наприклад, робочі групи з відносин з ООН, з країнами Західних Балкан, по Східному партнерству, конфліктам, безпеці та розвитку, а також за різними фінансовими інструментами, які задіяні у сфері зовнішньої політики ЄС). Комітет з іноземних справ рідко займається законодавчою роботою – крім підготовки парламентської згоди (consent) з міжнародних угод, а також участі у звичайній законодавчій процедурі одинраз кожні п'ять-сім років при ухваленні рішень щодо зовнішньополітичних фінансових інструментів. Істотна частина роботи цього комітету полягає у контролі або моніторингу дій Комісії, Ради, Верховного представника та ЄСЗС. Група європарламентаріїв, які представляють великі фракції Європарламенту, включаючи глав AFET та SEDE, мають право доступу до конфіденційної зовнішньополітичної інформації, що проходить лінією Ради [8, с. 35].

Головами групи є голови комітету із закордонних справ та комітету із розвитку. Він підтримує контакти з Панафриканським парламентом (ПАП – парламент Африканського союзу), парламентами ЕКОВАС (Економічна спільнота західноафриканських держав), САДС (Спільнота розвитку Півдня Африки), САС (Східноафриканське співтовариство), а також із регіональними парламентами в Латинській Америці.

Парламент організовує публічні дебати (що відбуваються на пленарному рівні та на рівні комітетів), включаючи слухання та семінари, приймає резолюції та готує доповіді з власної ініціативи, засновує спеціальні комісії з розслідування, що підтверджує призначення нарізні посади. Всі ці можливості активно використовуються і стосовно сфери зовнішньої політики ЄС. ЄП має схвалити багаторічні фінансові рамки, включаючи папку щодо європейських зовнішніх дій, для набуття ними чинності, він приймає (разом із Радою) щорічний бюджет ЄС та контролює витрати інтеграційних інститутів ЄП має бюджетні повноваження щодо цивільних місій по лінії ЗЗПБ та ОПБО (військові операції не фінансуються із загального бюджету), які він іноді використовує, щоб вплинути на зміст певних рішень. Однак повний

парламентський контроль у цьому сенсі відсутній. З ЄП формально не радяться при прийнятті конкретних рішень по лінії ЗЗПБ, які мають бюджетні наслідки.

Усього можна нарахувати понад 100 політичних органів, які мають справу з різними аспектами парламентської зовнішньої політики ЄС, що поширюється на 190 країн світу. Серед них такі міжпарламентські делегації:

- Спільна парламентська асамблея АКТ-ЄС. Вона включає 78 депутатів ЄП та національних парламентів країн Африки, Карибського моря і Тихого океану (підписали Угоду Котону 2000);

- ЄвроЛат (EuroLat), спільна багатостороння асамблея, куди входять по 75 депутатів від ЄП та латиноамериканських регіональних парламентів (Парлатино – Латиноамериканський парламент), Парландино (Андський парламент), Парласен (Центральноамериканський парламент), Парласур (парламент угруповання Меркосур), а також національні конгреси Чилі та Мексики;

- Парламентська асамблея ЄвроНест (EuroNest) – парламентський форум Східного партнерства, який має чотири постійні тематичні комітети (з питань політики, економіки, енергетики та соціальної політики), дві робочі групи та проводить щорічні пленарні засідання – до нього входять по 60 депутатів ЄП та парламентаріїв із країн Східного партнерства;

- Парламентська асамблея Середземно морського союзу (120 парламентських представників із 10 середземно морських країн. 75 парламентаріїв із країн ЄС та 45 євродепутатів).

Суд ЄС. Згідно з Лісабонським договором формулювання щодо юрисдикції Суду ЄС щодо ЗЗПБ було змінено. По-перше, Суд ЄС, хоч і в обмежених рамках, отримав можливість судового контролю щодо певних актів, що приймаються по лінії ЗЗПБ, тобто з повним імунітетом цієї політики у питанні судового нагляду тепер покінчено. Зокрема, Суд ЄС уповноважений контролювати правомірність рестриктивних обмежень, які діють щодо фізичних та юридичних осіб. Тепер фізичні та юридичні особи здатні оскаржити законність будь-яких рестриктивних заходів ЄС, які вживаються у рамках ЗЗПБ.

По-друге, була переналаштована роль Суду ЄС у забезпеченні береження кордону між зовнішніми компетенціями ЄС, що засновані на Договорі про функціонування ЄС (колишні зовнішні зносини) та на договірних положеннях, що належать до ЗЗПБ. Суд ЄС може мати право голосу щодо укладених ЄС міжнародних угод, які містять аспекти, що належать до ЗЗПБ. ЄП може також оскаржити затвердження Ради, якщо ця угода відноситься виключно до сфери ЗЗПБ.

По-третє, здатність Суду ЄС забезпечувати дотримання принципів, складових фундаменту правового порядку Євросоюзу, отримала більш широке трактування, ніж раніше. У результаті він далеко не такий безсилий у цій галузі, як міг би здатися на поверхневий погляд. Адже саме він стоїть на варті конституційних норм (демократія, верховенство права, повага до фундаментальних прав), а також принципів, які закріплені у первинному праві ЄС (насамперед, у основоположних договорах: наприклад, принципи сумлінного співробітництва та єдиного підходу).

Європейська служба зовнішніх зв'язків офіційно почала функціонувати з 1 січня 2011 р. На чолі служби стоїть Верховний представник ЄС із закордонних справ та політики безпеки, який/яка одночасно є заступником голови Європейської комісії та постійним головою Ради ЄС у форматі міністрів закордонних справ (Рада міністрів закордонних справ), а також формальним головою Європейської оборонної агенції (ЕОА).

До обов'язків Верховного представника Союзу з закордонних справ та політики безпеки входить таке:

- 1) ведення зовнішньополітичного курсу ЄС;
- 2) координація роботи тематичних інструментів реалізації зовнішньої політики ЄС;
- 3) участь у виробленні загального курсу у зовнішній політиці країн;
- 4) регулярна присутність на зустрічах глав держав та урядів країн ЄС у складі Європейської ради;

5) забезпечення послідовності зовнішніх дій Євросоюзу, які робляться з різних напрямів;

6) представництво ЄС у питаннях, що належать до спільної зовнішньої політики та безпеки, ведення політичного діалогу з третіми сторонами від імені Євросоюзу, виступи з викладом позицій ЄС у міжнародних організаціях та на міжнародних конференціях;

7) керівництво ЄСЗС та делегаціями Євросоюзу в третіх країнах та міжнародних організаціях;

8) управління роботою Європейського оборонного агентства та Інституту ЄС з питань безпеки.

Компетенції Верховного представника так само різноманітні, як його/її структурні зв'язки з різними інститутами та органами. Як член Комісії, він повинен підпорядковуватися внутрішнім правилам роботи ЄК та слідувати комунітарному (наднаціональному) методу ведення справ. У питаннях «високої» зовнішньої політики він має вписатися у міжурядовий метод.

Від голови зовнішньополітичної служби Євросоюзу чекають на виконання чотирьох ролей, які, здебільшого, лежать у різних площинах:

1) ролі лідера у проведенні зовнішньої політики разом здержавами – членами ЄС, але без утисків їхніх інтересів, що дозволяло б просувати спільну політику оборони;

2) ролі посередника між країнами ЄС у разі конфлікту інтересів, який сприятиме налагодженню діалогу, пошуку взаєморозуміння та компромісів – саме для цього Верховний представник виступає постійним головою Ради ЄС щодозакордонних справ;

3) ролі гаранта стабільності зовнішньо політичного курсу ЄС, щовимагає від нього бути досить добрим управлінцем, щоб забезпечити злагоджені дії всіх інститутів ЄС та їх підрозділів, які мають компетенції на міжнародній арені;

4) ролі дипломата та особи, яка представляє ЄС у зовнішньому світі.

За Лісабонським договором до складу Європейської служби зовнішньополітичної діяльності увійшла система делегацій ЄС. Делегації ЄС

діють у тісній співпраці з дипломатичними та консульськими місіями держав-членів. У щоденній роботі вони наголошують на своїй додатковій корисності щодо зусиль національних дипломатичних служб. Але водночас делегації ЄС стають значущими дипломатичними акторами, у яких більше ваги та як іпомітніше у країні перебування, ніж більшість національних посольств.

Вони покликані виконувати три завдання:

- представляти Євросоюз у третіх країнах з широкого кола питань;
- координувати зусилля держав-членів та допомагати їм;
- робити свій внесок у вироблення зовнішньої політики ЄС як невід'ємної частини ЄСЗС.

Оскільки делегації забезпечують прямий та постійний зв'язок між Європою та третіми країнами, ми можемо назвати їх важливим інструментом щодо забезпечення Євросоюзу загального голосу у світі.

Делегації відповідальні не лише за зовнішньополітичні питання, але й за ті питання внутрішньої політики ЄС, які мають міжнародний вимір, але, як і раніше, віднесені до компетенції Комісії. Глави делегацій одержують інструкції від Верховного представника, якому вони підпорядковуються. Комісія також має право направити головам делегацій свої інструкції з питань, що виходять за рамки спільної політики оборони та безпеки. При цьому для пом'якшення міжінституційних протиріч, Комісія надсилає копію таких інструкцій також Верховному представнику та ЄСВД. Взаємодія між делегаціями та ЄСЗС зводиться до того, що делегації регулярно надсилають до Брюсселя аналітичні звіти про свою роботу та про стан справ у країні перебування.

Серед головних функцій спецпредставників ЄС можна назвати інформаційну, посередницьку та фінансову. Спецпредставники тісно взаємодіють із внутрішніми структурами ЄС та виступають координаторами за погодженням позицій всіх учасників процесу вироблення зовнішньополітичного курсу ЄС щодо конкретної країни чи регіону. Відомості, що передають спецпредставники безпосередньо з місця розвитку подій,

особливо важливі для тих країн ЄС, які самі не мають широкої мережі дипломатичних відомств.

Ключова функція спецпредставників – посередництво у мирному врегулюванні конфліктів. Вони виконують посередницькі функції в переговорах між конфліктуючими сторонами, пропонують варіанти вирішення протиріч і використовують різні дипломатичні методи. Якщо у регіоні діє місія ЄС, то спецпредставник автоматично входить до її командного складу. Грунтуючись на своїх спостереженнях та отриманих відомостях, вони готують звіти для Комітету з питань політики та безпеки.

Від імені єдиної Європи спецпредставник бере участь у переговорах з місцевою владою, підтримує зв'язки з послами третіх країн та міжнародними організаціями. Багато спецпредставників ЄС беруть участь у міжнародних координаційних комітетах у зонах конфліктів.

У регіонах відрядження спецпредставники також співпрацюють із місцевою владою та організаціями громадянського суспільства. Підтримуючи процеси державного будівництва, демократичної трансформації та становлення нових інститутів, вони фактично виявляються залученими до політичних процесів на місцях.

Спеціальні представники ЄС роблять чималий внесок у вироблення єдиної зовнішньої політики ЄС, здійснюють інформування та координацію країн-учасниць ЄС з питань, що стосуються ситуацій у регіоні, встановлюють контакти з іншими акторами, включаючи місцеві влади, треті країни та міжнародні організації. Спеціальні представники не раз довели ефективність своєї роботи при врегулюванні конфліктів, тому вже понад двадцять років вони залишаються важливим і гнучким дипломатичним інструментом у розпорядженні Ради ЄС. Навіть після набрання чинності Лісабонським договором спеціальні представники не втратили своєї значущості. Спеціальних представників більше цінують держави-члени, ніж інститути ЄС (їх статус щодо ЄСЗС залишається дещо невизначеним).

Таким чином, необхідно резюмувати, що в інституціоналізації дипломатії Європейського Союзу важливу роль відіграють інститути ЄС, такі як, Європейська Рада, Рада міністрів ЄС, Європейська Комісія, Європейський Парламент, Суд ЄС, Європейська Служба Зовнішніх Справ (ЄСЗС), Спеціальні представники ЄС, які виконують ряд найважливіших зовнішньополітичних та дипломатичних функцій.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ДИПЛОМАТІЇ ЄС

2.1. Становлення дипломатії ЄС у рамках Європейських Співтовариств (1950–1990 рр.)

Період з 1950 по 1990 роки став визначальним у процесі становлення дипломатії Європейського Союзу (ЄС) у рамках Європейських Співтовариств (ЄС). У цей час відбулося закладення фундаменту для спільної зовнішньої політики та формування інституційних механізмів дипломатичної взаємодії між країнами-членами. Формування європейської дипломатії стало відповіддю на нові виклики у міжнародній політиці після Другої світової війни, зокрема на необхідність забезпечення миру, економічної стабільності та консолідації європейських країн перед загрозами біполярного протистояння.

Витоки європейської дипломатії беруть початок із заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС) у 1951 році. Підписання Паризького договору шістьма державами-засновниками (Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург) створило основу для економічної співпраці та забезпечило перший крок до створення наднаціональної структури в Європі. Важливо, що ЄОВС не тільки координувало спільну політику у сфері вугілля та сталі, але й забезпечувало платформу для ведення переговорів і дипломатичних контактів між країнами-учасницями [1, с.38].

Наступним важливим етапом стало підписання Римських договорів у 1957 році, які заснували Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) та Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом). Римські договори заклали правову та інституційну основу для координації зовнішньо економічної політики та торговельних відносин зі світом. Встановлення спільного митного союзу та загальної зовнішньо торговельної політики сприяло зміцненню дипломатичних позицій ЄЕС на міжнародній арені.

На початковому етапі дипломатія ЄЕС була переважно економічною, спрямованою на забезпечення сприятливих торговельних умов із третіми країнами. Наприклад, вже у 1963 році ЄЕС уклав першу торговельну угоду з Африканськими, Карибськими та Тихоокеанськими країнами (АКТ) в рамках Яундської конвенції. Ці угоди мали не лише економічне значення, але й політичне, оскільки сприяли зміцненню політичного впливу ЄЕС у постколоніальних країнах.

Розвиток спільної зовнішньої політики активізувався у 1970-х роках із запровадженням Європейського політичного співробітництва (ЄПС). Цей етап ознаменувався необхідністю більшої політичної єдності серед країн-членів у відповідь на зростання міжнародної нестабільності, зокрема в умовах нафтової кризи 1973 року та ескалації конфлікту на Близькому Сході.

Початком ЄПС стало ухвалення Люксембурзького звіту у 1970 році, який започаткував механізм регулярних зустрічей міністрів закордонних справ країн-членів ЄЕС. Ці зустрічі дозволяли координувати позиції у питаннях зовнішньої політики, хоча рішення ухвалювалися на основі консенсусу, що зберігало за національними урядами право на власну дипломатичну стратегію.

Подальший розвиток ЄПС відбувався після ухвалення Копенгагенського звіту у 1973 році, який деталізував механізми співробітництва та підкреслив необхідність вироблення спільних позицій у сфері міжнародних відносин. Важливим досягненням ЄПС стало формування Європейського політичного комітету, який займався підготовкою дипломатичних ініціатив та узгодженням зовнішньополітичних підходів країн-членів.

У 1970–1980-х роках країни ЄЕС почали брати активнішу участь у вирішенні міжнародних конфліктів. Наприклад, під час арабо-ізраїльського конфлікту в 1973 році ЄЕС виступило із засудженням військових дій та ініціювало дипломатичний діалог між сторонами конфлікту. Крім того, у 1980-х роках ЄЕС почало активно взаємодіяти із Радянським Союзом у питаннях енергетичної безпеки та контролю над озброєннями.

Важливим кроком у розвитку дипломатії ЄС стало ухвалення Єдиного європейського акта (ЄСА) у 1986 році. Цей документ передбачав посилення політичної координації між країнами-членами, запроваджував єдиний внутрішній ринок та створював правову базу для поглиблення зовнішньополітичної взаємодії.

ЄСА також сприяв підвищенню рівня дипломатичної єдності у питаннях міжнародної торгівлі та безпеки. Відтоді представники ЄЕС почали виступати із скоординованими заявами на міжнародних форумах, зокрема в ООН та Генеральній угоді з тарифів і торгівлі (ГАТТ).

Наприкінці 1980-х років зростала потреба у створенні єдиної зовнішньої політики, що було зумовлено завершенням "холодної війни", геополітичними змінами у Східній Європі та розпадом Радянського Союзу. У відповідь на ці виклики ЄЕС почало розробляти механізми для створення Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП), що стало можливим після підписання Маастрихтського договору у 1992 році [2, с.18].

Таким чином, становлення дипломатії Європейського Союзу у період 1950–1990 років відзначалося еволюцією від суто економічної координації до формування єдиних механізмів зовнішньополітичної взаємодії. Інституційні та політичні досягнення цього періоду стали фундаментом для подальшого розвитку дипломатичної діяльності ЄС у рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики у 1990-х роках. Від створення ЄОВС до запровадження ЄПС та ухвалення ЄСА дипломатія ЄС поступово набувала ознак єдиної зовнішньої політики, що дозволило ЄС стати впливовим актором на міжнародній арені.

2.2. Вплив Маастрихтського договору (1993) на формування спільної зовнішньої політики

Маастрихтський договір, підписаний 7 лютого 1992 року та набравший чинності 1 листопада 1993 року, ознаменував собою початок якісно нового

етапу у процесі європейської інтеграції. Його підписання стало результатом тривалого політичного діалогу, що визрівав у контексті зміни геополітичної ситуації після завершення холодної війни, падіння Берлінського муру та возз'єднання Німеччини. У цьому контексті особливої ваги набули потреби у поглибленні політичної інтеграції, включаючи спільну зовнішню політику та безпекову стратегію.

Маастрихтський договір уперше формалізував політичне співробітництво держав-членів Європейського Союзу в сфері зовнішньої політики, заклавши основи Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП, англ. Common Foreign and Security Policy, CFSP). Ця складова стала другою з так званих «тристової структури» ЄС, де перша опора стосувалась наднаціональної співпраці (єдиного ринку, монетарної політики), друга — міжурядової співпраці у зовнішній політиці, а третя — співробітництва в сфері юстиції та внутрішніх справ.

У рамках другої опори було закріплено основні цілі CFSP: захист спільних цінностей, основних інтересів і незалежності Союзу; зміцнення безпеки; збереження миру; сприяння міжнародному співробітництву; розвиток та підтримка демократії, верховенства права, прав людини й основних свобод. Ці положення були покликані не лише формально закріпити політичні амбіції Союзу, але й підкреслити прагнення до єдності у відносинах з третім світом та стратегічними партнерами[5, с.57].

Маастрихтський договір визначив інституційну базу СЗБП, зокрема вперше була передбачена посада Президента Ради ЄС, який відповідав за зовнішню репрезентацію Союзу. При цьому Комісія ЄС мала змогу формулювати пропозиції у сфері СЗБП, хоча основна ініціатива належала державам-членам через Раду ЄС. Така конструкція свідчила про збереження міжурядового характеру ухвалення рішень, що, однак, обмежувало ефективність реалізації зовнішньої політики ЄС як єдиного актора.

Попри декларативний характер багатьох положень, договір став важливим кроком у формуванні європейської дипломатії. Однією з ключових інновацій

стало запровадження механізму «спільних позицій» та «спільних дій» (common positions and joint actions), що дозволяло державам-членам виробляти консолідовану позицію з певних зовнішньополітичних питань. Це сприяло підвищенню узгодженості зовнішньої політики держав-членів та створювало основи для подальшої інституціоналізації дипломатії ЄС.

Важливим наслідком Маастрихтського договору стало також запровадження регулярних зустрічей глав держав та урядів у рамках Європейської Ради, на яких розглядалися пріоритети зовнішньої політики. У подальшому це сприяло формуванню стратегічних документів, зокрема Європейської безпекової стратегії (2003) та Глобальної стратегії ЄС (2016). Таким чином, договір заклав фундамент політичного керівництва у сфері зовнішніх відносин.

Проте Маастрихтський договір також виявив низку обмежень і недоліків. По-перше, через міждержавний характер ухвалення рішень реалізація спільної зовнішньої політики була надто повільною й залежала від консенсусу між усіма державами-членами. Це ставало перешкодою у кризових ситуаціях, коли необхідно було діяти оперативно. По-друге, відсутність єдиного представника зовнішньої політики, що мав би мандат виступати від імені всього Союзу, знижувала ефективність дипломатичної комунікації з третіми країнами.

Попри це, Маастрихтський договір створив важливі передумови для подальших реформ у зовнішній політиці ЄС. Саме на його основі було розроблено наступні інституційні нововведення, зокрема посаду Високого представника ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки, що була введена Амстердамським договором (1997), а згодом трансформована Лісабонським договором (2009). Тому Маастрихт можна вважати початковим етапом інституціонального становлення дипломатичної служби ЄС [6, с. 225].

Таким чином, Маастрихтський договір 1993 року справив фундаментальний вплив на формування спільної зовнішньої політики Європейського Союзу. Він ознаменував перехід від неформального політичного діалогу до структурованої дипломатичної взаємодії в межах ЄС. Запроваджені

механізми, попри свою обмеженість, створили умови для подальшого посилення ролі ЄС як суб'єкта міжнародних відносин, сприяли розвитку політичної ідентичності Союзу та зміцненню його позицій на глобальній арені.

2.3. Лісабонський договір (2009) як основа сучасної дипломатії ЄС

Європейський Союз народився як закономірний результат розвитку світової економіки; світової політики; багатогранної інтеграції та всеосяжної глобалізації; як результат зближення та співпраці народів і водночас як наслідок і інструмент суперництва в умовах нової геополітичної і військової розстановки сил, що складається.

13 грудня 2007 р. у столиці Португалії було підписано черговий загальноєвропейський базовий акт, що називався в робочому варіанті Договором про реформи, але здобув всесвітню популярність як Лісабонський договір. Цей договір перш за все покликаний покласти кінець конституційній кризі, що охопила Євросоюз у зв'язку з невдалим ходом процесу ратифікації Договору про конституцію Європейського союзу (ЄС), який також називається Конституцією ЄС або Європейською конституцією. Що нового привніс цей Договір у будову та право Європейського Союзу?

1. Було здійснено спрощення внутрішнього устрою Союзу за рахунок ліквідації «структури трьох опор». Це дозволило відмовитися від плутаючої двозначності понять "Європейський Союз" - "Європейське співтовариство". Усі згадки про «Європейську спільноту» було замінено на «Європейський Союз». Велике значення має формула, яка встановлює, що Союз заміщає собою Європейське співтовариство і його успадковує. Це особливо важливо для визнання легітимності підзаконних актів, які містять основну масу правових норм, що регулюють відносини ЄС. Їх налічуються десятки тисяч. Жодної спеціальної роботи з перегляду цієї величезної маси підзаконних актів та їх перевірки на відповідність переосмисленим установчим актам у зв'язку зі зміною структури та правопорядку ЄС не потрібно.. Це дозволило при внесенні

принципової новизни зберегти досягнення та забезпечити наступність права Європейського Союзу, те, що ємно називають *acquis de l'Union*.

2. Передбачене Договором про реформу надання Європейському Союзу статусу юридичної особи (ст. 47 Договору про Європейський Союз) суттєво посилить його позиції у світі та на переговорах з третіми країнами, а також з міжнародними організаціями. Визнання принципу єдиної правосуб'єктності Європейського Союзу виявляється у таких важливих прерогативах [6, с. 225]:

- Європейський Союз розглядається як єдиний суб'єкт компетенції, наданої йому державами-членами;
- ця компетенція реалізується ним через єдину систему власних інститутів, органів та установ;
- сформовано єдину систему правових актів (регламентів, директив тощо), що видаються у всіх сферах його компетенції;
- визнається наявність у Європейського Союзу «максимально широкої правоздатності» юридичної особи та її делікто здатності, тобто здатності нести відповідальність за договорами та іншими зобов'язаннями;
- передбачено право Союзу укладати міжнародні угоди з третіми державами та міжнародними організаціями, мати привілеї та імунітети на території держав-членів, створювати дипломатичні місії та представництва;
- наявність у Союзу свого бюджету, який фінансується за рахунок власних ресурсів, свідчить також і про його певну фінансову автономію.

3. Зроблено часткову, хоча і не до кінця послідовну, але важливу кодифікацію (точніше — систематизацію) складної та не дуже зрозумілої системи базових установчих договорів, яку вже називали «джунглями з договорів». «Конституційну» основу Союзу, серцевину первинного законодавства ЄС, склали Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування Європейського Союзу (що змінив Договір про Європейське співтовариство). Їм присвячені дві об'ємні статті – ст. 1 та 2 Лісабонського договору.

4. У новому розділі розвинена та закріплена система демократичних принципів функціонування Союзу, включаючи принципи демократичної рівності, представницької демократії, збільшення ролі національних парламентів.

5. Проведено більш чітке розмежування предметів ведення та повноважень між Європейським Союзом та державами-членами через визначення виняткової, спільної та підтримуючої «категорії компетенції». При цьому за країнами-учасниками ЄС збережено залишкову компетенцію (це все більша гадає структуру поділу компетенції у федеративних державах.)

Здійснюючи лінію Європейської Конституції 2007 р., Лісабонський договір офіційно розширив компетенцію Союзу на заходи у таких сферах, як координація адміністративного співробітництва держав-членів угалузі втілення в життя права Європейського Союзу, служби загальноекономічного значення, цивільна оборона, енергетика (за винятком того, що входить до відання Євратома), космос, туризм, спорт, координація заходів з надання допомогидержавам-членам, які постраждали від терористичних актів або катастроф ігуманітарна допомога третім країнам. Йдучи далі проекту Конституції, Лісабонський договір посилив роль Європейського Союзу у питаннях боротьби зі зміною клімату, регіональними та глобальними проблемами довкілля, інтеграції у сфері енергетики.

Було здійснено довгоочікувану широкомасштабну інституційну реформу, що сприяє посиленню ефективності, координації дій та подальшої демократизації Союзу. Було уточнено трирівневу систему управління Європейським Союзом, що складається з інститутів, наділених владними повноваженнями, інших органів (створюваних на підставі установчих документів та за рішенням інститутів) та нової категорії, названої установами (якіраніше розглядалися як різновид органів).

До інститутів додано два нові — Європейську Раду та Європейський центральний банк. Європейська Рада, розташована у переліку інститутів відразу після парламенту, є вищим органом політичного керівництва та координації.

Європейська Рада все більше виступає як верховний арбітр при визначенні та проведенні політичного курсу ЄС. Вона набула права прийняття юридично обов'язкових рішень, але формально не наділена повноваженнями щодо прийняття законів, спрямованих на уніфікацію чи гармонізацію національного права держав-членів.

Лісабонським договором у ст. 2 Договору про ЄС вперше включено нову правову категорію — «цінності Союзу». Ці цінності є моральними засадами європейської, а по суті справи — і світової цивілізації. Поважати і слідувати їм — обов'язок як Союзу в цілому, так і кожної держави, що входить до нього. Це водночас і неминуща вимога до кожної держави, що вступає до Союзу. Неповага до цих цінностей може спричинити застосування до держави- порушника санкцій у вигляді призупинення окремих прав, пов'язаних із членством у ЄС (ст. 7 Договору про Європейський Союз). До цінностей Союзу належать:

- людська гідність;
- свобода;
- демократія;
- рівність;
- правова держава;
- права людини (у тому числі права меншин).

Ця система цінностей доповнюється «характеристиками» якостей, яким повинні відповідати всі країни-учасниці Союзу:

- плюралізм;
- недискримінація;
- терпимість (толерантність);
- правосуддя;
- солідарність;
- рівність жінок і чоловіків.

Другим тісно пов'язаним з ідеологією нововведенням Лісабонського договору стало надання Хартії Європейського Союзу про основні права 2000 р. юридичної сили, яку мають установчі договори. Одночасно Союз

приєднується до Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року.

Лісабонський договір став фундаментом для сучасної дипломатії ЄС, забезпечивши інституційні механізми для більш узгодженої та ефективної зовнішньої політики. Створення посади Високого представника та ЄСЗД дозволило ЄС виступати єдиним актором на міжнародній арені, що підвищило його вплив та спроможність реагувати на глобальні виклики. Ці зміни сприяли формуванню більш послідовної та стратегічної зовнішньої політики Союзу.

РОЗДІЛ 3.

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДИПЛОМАТІЇ ЄС

3.1. Роль Європейської служби зовнішніх дій у міжнародних відносинах

З набранням чинності Лісабонського договору публічна дипломатія перестала бути прерогативою Ради чи Комісії. З появою постійного президента ЄС та придбанням ЄС статусу юридичної особи національні інтереси країни-голови, що змінюється кожні шість місяців, які більше не висувалися на перший план, і тому виникли сподівання на послідовнішу зовнішню політику ЄС.

У цьому контексті Європейська служба зовнішніх дій створена Лісабоном, стала важливою зовнішньополітичною структурою ЄС, яка здійснює публічну дипломатію. Офіційно відповідальним за публічну дипломатію є Високий представник із зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу, який очолює ЄСЗД. В рамках ЄСЗД було вирішено створити спеціальний відділ інформації та публічної дипломатії. Було наголошено, що ЄСЗД призначений насамперед для забезпечення професійної, сильної та значної діяльності цілодобових ЗМІ як сполучна ланка у взаємодії із зацікавленими сторонами та громадською думкою. Служба має встановити діалог із громадянським суспільством, неурядовими організаціями, іншими недержавними суб'єктами. На початку 2010-х років ЄСЗД, завершивши процес формування, почала активно діяти. Тільки у 2011 році Високий представник та сама Служба зробила 593 заяви з багатьох питань зовнішньої політики та дипломатії.

Публічна дипломатія також стала однією з областей підрозділу інструментів зовнішньої політики, створеного у рамках ЄСЗД у 2010 році. Цей підрозділ, як зазначено у заяві Високого представника, відповідає за фінансову сторону питання. Європейська виборча кампанія за демократію та права

людини відповідає за місії щодоспостереження за виборами. 12 спецпредставників ЄС також займаються публічною дипломатією, деякі з яких живуть у країнах свого походження, решта в Брюсселі. Їхнє завдання - підтримувати зв'язок з країнами-членами, і вони діють у рамках Комітету з політичних питань та питань безпеки. Така фрагментація, на думку спостерігачів, не сприяє ефективності дій щодо публічної дипломатії.

Публічна дипломатія, спрямована на внутрішнє споживання, здійснюється Головним управлінням зв'язку. Інформаційний комітет ззовнішніх зв'язків ЄСЗД координує їх під керівництвом Відділу стратегічних комунікацій ЄСЗД. Його завдання полягає в тому, щоб забезпечити всіх глав місій ЄС, пресу та посадових осіб, які займаються інформацією, щоденними інструкціями.

Публічна дипломатія запропонувала зовнішнім суб'єктам певні моделі-символи, що свідчать про привабливість ЄС, наприклад, бренд «єдність у різноманітності» був дуже успішним, підкреслюючи можливість для держав-членів проводити спільну політику, зберігаючи свою ідентичність, збагачену культуру, мову та традиції. Що стосується країн, які бажають вступити до ЄС, дипломати наполегливо просували ідею «більше за більше», що означало: хто зробить більш рішучі політичні реформи, тобто демократизацію, забезпечить захист прав людини і реформує судову систему, отримає велику допомогу та визнання Європейського Союзу. Гасло, що свідчить про можливість ЄС надавати «гроші, ринки та мобільність», також стало популярним. Позитивну відповідь отримала ініціатива «Діяти з жінками». Значно сприяла покращенню іміджу ЄС, присуджена йому Нобелівська премія миру (2012) «за роль, яку ЄС відіграє у запобіганні війнам між європейськими країнами, у просуванні демократії та прав людини» [19, с. 204].

Успішно проектує імідж Євросоюзу, його дипломатичний протокол. Міністерство закордонних справ третьої країни (тобто такої, що не є членом ЄС), встановлюючи дипломатичні відносини з Європейським союзом або змінюючи його посла, направляє до служби протоколу Європейської комісії (безпосередньо чи через своє представництво в ЄС) запит на agrément (у формі

вербальної ноти, до якої додається нетитульний документ (резюм посла). Як правило, для відповіді потрібно близько двох місяців, а для звільнення може знадобитися ще більше часу, оскільки кандидатуру посла має бути висунуто, схвалено Європейською Комісією, Радою Європейського Союзу та урядами країн-членів. Коли цю процедуру успішно завершено, МЗС країни, що акредитує, повинно бути повідомлений вербальною нотою. У цьому разі Генеральний секретаріат Ради ЄС зазвичай поширює прес реліз.

В очікуванні посла протокольна служба Комісії звертається до Міністерства закордонних справ Бельгії з проханням надати послупривілеї та імунітети та повідомити митницю та прикордонників. Деталі церемонії наголошують на подвійній природі інтеграції, якабудується одночасно як на міждержавному, так і на наднаціональному рівні. Акредитований у ЄС посол третьої країни, що вперше прибув до Брюсселя, несе з собою не одну, як це прийнято всвітовій дипломатії, а дві вірчі грамоти. Після прибуття посла їх копії передаються до протокового відділу Європейської комісії для подання сертифікатів. Таким чином, один мандат призначений для Президента Європейської Ради як голови установи, яка будує свою діяльність на основі міждержавної координації, а інший – для голови Комісії ЄС, наднаціональної установи. Аналогічним чином, в обох випадках вручаються листи про відкликання попереднього розділу умов. Перед остаточним від'їздом із Брюсселя посол направляє прощальні листи як до голови Європейської ради, так і до голови комісії.

Безпосередня передача інформації до різних країн світу та встановлення необхідних контактів з їх лідерами та громадськістю здійснюється, перш за все, в одному з найчисленніших дипломатичних корпусів світу - у дипломатичному корпусі при ЄС Брюсселі. Є акредитовані 164 місії та представництва 36 міжнародних організацій та ряд інших учасників.

Символічне послання, яке фокусується на християнських коріннях європейської цивілізації, полягає в тому, що дуайеном дипломатичного корпусу при ЄС постійно стає папський нунцій. Його заступником є посол, який

приступив до своїх обов'язків раніше, ніж інші послы в ЄС. Важливість інтеграційної дипломатії також виявляється у підкресленні старшинства послів ЄС, коли на прийомі, організованому членом дипломатичного корпусу ЄС, акредитовані в ЄС послы мають стаж роботи керівників інших місій. Протокол ЄС віддає шану пам'ятним датам загальноєвропейського та національного характеру.

Особлива увага сьогодні приділяється цифровій публічній дипломатії. ЄСЗД визнала зростаючу роль ЗМІ та зареєструвалася у соціальних мережах як організація. Керівництво ЄСЗС закликає делегації бути активними в Інтернеті. Рекомендується виходити в інтернет мовою приймаючої країни. Вважається, що це надасть їм великі можливості у реалізації комунікаційних стратегій щодо певної групи населення. Дипломати кажуть: «Якщо ми прагнемо успішного результату наших зусиль щодо забезпечення розуміння нашого суспільного життя та нашої політики для населення інших країн, ми повинні розуміти культуру, історію та психологію людей, з якими ми хочемо спілкуватися.

У країнах, де Інтернет поширений, глави делегацій покладаються на електронні засоби зв'язку, зводячи до мінімуму розповсюдження друкованих матеріалів або повністю відмовляючись від них. Це дозволяє постійно та оперативніше оновлювати інформацію на сайтах посольств та країн Євросоюзу. Крім того, цифрова дипломатія дозволяє практикувати багато рівневу дипломатію та безпосередньо звертатися до громадян у режимі реального часу, минаючи урядові канали.

Через мережі встановлюються зв'язки із людьми, які формують громадську думку, з впливовими блогерами, журналістами та представниками громадянського суспільства. Однак очевидно, що часто обмежений обсяг інформації, що надається соціальним мережам, не дозволяє провести комплексний аналіз складних та важких проблем та розпочати плідний діалог.

Часто терміни публічна дипломатія та культурна дипломатія взаємозамінні. Таким чином, культура, безперечно, є важливою складовою

публічної дипломатії. Культурні об'єднання та організації співробітництва є найважливішими партнерами здійснення дипломатії «м'якої сили». У деклараціях ЄС підкреслюється готовність до діалогу з громадянським суспільством у рамках Асоціацій дружби, НУО, профспілок тощо. Зазначається, що діалог з тими, хто не згоден з політикою ЄС, абсолютно необхідний, наприклад, при обговоренні торгових угод, укладених Союзом. Європарламент активно займається просуванням публічної дипломатії в області культури прагне «підвищити інтерес до європейських цінностей».

У 2016 році Комісія затвердила нову «Стратегію ЄС щодо розвитку міжнародних культурних зв'язків». Її розробники відзначають роль культури як цінного ресурсу, що сприяє подоланню виникаючих проблем, наприклад, вирішення проблем інтеграції біженців та мігрантів, боротьбі з радикалізацією насильства, захист культурної спадщини. Для успішної реалізації положень Стратегії пропонується підтримувати культуру як двигун соціально-економічного розвитку. Культура розглядається як центральний елемент нової креативної економіки, інновацій, комп'ютеризації та доступу до знань. Культурна та творча індустрія становить 3% світового ВВП та забезпечує 30 мільйонів робочих місць, з яких 7 мільйонів у країнах ЄС [21, с.86].

У Стратегії особлива увага приділяється між культурному діалогу, включаючи між релігійний діалог як ключовий спосіб створення миролюбних та інклюзивних товариств, які зберігають цінність культурних відмінностей та поважають права людини. Передбачається, що діалог здійснюватиметься через співпрацю культурних асоціацій, молодіжних та студентських обмінів, обміну вченими, дослідниками та викладачами. Збереження культурної спадщини сприятиме розширенню туризму та стане основною підтримкою для економічного зростання.

Комісія зобов'язується виступити із законодавчою ініціативою, спрямованою на регулювання ввезення культурних цінностей до ЄС. У цьому контексті особлива роль належить делегаціям ЄСЗД та ЄС, які вже набули досвіду проведення значної кількості культурних заходів у своїх країнах,

що приймають. Вони повинні ідалі розвивати співпрацю між установами культури, фондами, приватними та державними підприємствами.

Платформа культурної дипломатії, запропонована у лютому 2016 року, призначена для стратегічних партнерів та реалізується спільно через Консорціум закладів культури країн ЄС. Завдання Консорціуму - консультувати Європейську Комісію та ЄСЗС з питань культурно і політики, розвивати мережеве співробітництво, взаємодіяти з зацікавленими сторонами в галузі культури та проводити навчання працівників культури.

Конкретним прикладом у цій галузі став пілотний проект з створення мережі молодих підприємців у галузі культури. Креативна європейська програма, основний інструмент фінансування культури, відкрита для сусідів та країн-кандидатів на вступ до ЄС. Підготовлена Комісією Програма призначена для групи країн Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського басейну, представленої Комітетом послів цих країн. Вона спрямована на підтримку вкладу галузі культури у соціально-економічний розвиток. Розробляється ініціатива міжкультурного діалогу між місцевою владою, фінансується Інструментом розвитку співробітництва ЄС.

ЄС також заявляє про підтримку Фонду Анни Лінд та програми «Голоси арабської молоді», спрямованої на протидію екстремізму та радикалізації насильства. Продовжується реалізація другого етапу Культурної програми щодо творчих груп гуманітарного, соціального та економічного розвитку країн Східного партнерства. Розроблено проект Стратегії розвитку історичних міст, у тому числі міст Вірменії, Грузії, Молдови та України.

Культурний сектор завжди був важливим для зарубіжних держав, вносячи внесок не лише у соціальну згуртованість та різноманітність Європи, а й у її економіку, становлячи 1,4 % від загального ВВП ЄС та 0,7 % робочої сили ЄС.

У ЄС є сильні та динамічні культурні та творчі індустрії. Це не тільки важливо для культурного розмаїття Європи, зміцнення соціальної згуртованості та підвищення міжнародної привабливості Європи. Це одні з найбільш динамічних секторів на континенті. За даними Євростату, у галузях культури та

творчості в ЄС зайнято 8,7 млн. осіб, що становить 3,8 % від загальної чисельності робочої сили в ЄС, тобто 1,2 млн. підприємств.

Підтримка культурного та творчого секторів у Європі здійснюється на основі програми Creative Europe («Креативна Європа» на 2021 – 2027 роки). Програма Creative Europe складається з Creative Europe CULTURE (Креативна Європа) і Creative Europe MEDIA (аудіовізуальні), а також міжгалузевих підпрограм.

Програма «Креативна Європа» ставить спільну мету для культурного та творчого секторів. Особлива увага приділяється транс національній творчості, глобальному поширенню та просуванню європейських творів, інноваціям у всіх секторах та простоті доступу до фінансування за рахунок більш високих ставок співфінансування ЄС. Усі фінансовані дії та проекти повинні поважати гендерну рівність та екологічні зобов'язання ЄС при розробці та реалізації своєї діяльності.

Програма «Креативна Європа», у свою чергу, включає підпрограму «Культура», спрямовану на те, щоб допомогти культурним та творчим організаціям працювати на міжнародному рівні, сприяти транскордонному поширенню творів культури та підтримувати мобільність учасників культури. Вона надає фінансову підтримку проектам європейського рівня, спрямованим на транскордонний обмін культурним контентом. Можливості фінансування охоплюють широке коло тем: проекти співробітництва, художній переклад, мережі та платформи.

Підпрограма "Creative Europe MEDIA", що проводиться в рамках програми "Креативна Європа", надає підтримку в розвитку, поширенні та популяризації кіно- та аудіовізуальної індустрій Європейського Союзу.

Заявлені цілі Creative Europe:

- підтримувати створення європейських творів та допомагати культурному та творчому секторам використовувати можливості цифрової доби та глобалізації, щоб реалізувати свій економічний потенціал, сприяючи сталому зростанню, створенню робочих місць та соціальної згуртованості;

- просувати конкурентоспроможність та інновації європейської аудіовізуальної індустрії та допомагати європейським культурним та медіа-секторам отримати доступ до нових міжнародних можливостей, ринків та аудиторії;

- просувати міжгалузеві інноваційні рішення, різноманітні, незалежні та плюралістичні ЗМІ [22].

Creative Europe заохочує аудіо візуальних, культурних та творчих гравців працювати по всій Європі, залучати нову аудиторію та розвивати навички, необхідні в цифрову епоху. Допомагаючи європейським культурним та аудіовізуальним творам досягти аудиторії в інших країнах, програма сприяє збереженню культурної та мовної різноманітності.

Можливості фінансування у рамках програми «Креативна Європа» охоплюють широкий спектр дій:

- Горизонтальні дії: проекти співробітництва, мережі, платформи, мобільність художників та професіоналів у галузі культури, а також розробка політики.

- Секторальна підтримка: підтримка музики, видавничої справи, культурної спадщини та архітектури та інших секторів.

- Спеціальні акції: культурні призи ЄС, культурні столиці Європи, знак європейської спадщини, підтримка молодих висококласних художників та широке охоплення громадян.

Програма «Креативна Європа» підтримує транскордонну співпрацю та мережеві заходи для всіх культурних та творчих секторів та співфінансує важливі платформи та мережі.

Підприємництво та інновації – важливі напрями у фінансуванні культурного сектору у країнах ЄС. Доступ до фінансів для культурних та творчих секторів та галузей – не менш важливий напрямок, який детально представлений у відповідних звітах та оглядах ЄС.

У січні 2020 року політичний проект FLIP («Фінанси, навчання, інновації та патентування») для індустрії культури та творчості разом з експертами

Комісії та держав-членів організував конференцію, на якій детальніше розглядалися досягнення в галузі фінансів, інновації та інші актуальні теми культурного та творчого секторів.

З метою підтримки культурного та творчого секторів шляхом розробки політики, заснованої на фактах, Європейська комісія та Євростат працюють над статистикою культури та іншими відповідними дослідженнями.

Велику популярність у європейських інститутах має ЕССІА – ключовий партнер з усіх питань, що стосуються фінансування високотехнологічної культурної та творчої індустрії. Європейський альянс культурних та творчих індустрій (ЕССІА) складається з шести європейських організацій культурних та творчих індустрій: Altagamma (Італія), Circulo Fortuny (Іспанія), Comité Colbert (Франція), Gustaf III Kommité (Швеція), Meisterkreis (Німеччина) та Уол Великобританія). Вони представляють понад 600 брендів та культурних установ.

ЕССІА здійснює фінансування інновацій у ЄС для творчих підприємців, пропонуючи їм легший доступ до коштів у 2,3 млрд євро, виділених на культурний та творчий сектори, з метою стимулювання економічного та інноваційного зростання та зайнятості населення ЄС. За словами президента ЕССІА, «інновації – одна із ключових сильних сторін висококласного культурного та творчого секторів. ЕССІА допоможе поєднати підприємства та підприємців з необхідними інструментами, що дозволяють використовувати величезний потенціал та різноманітність наших галузей та дозволити їм процвітати».

Фінансування інноваційних досліджень, нових знань та інноваційних рішень у соціокультурній сфері здійснюється у рамках програми ЄС Horizon Europe, бюджет якої на 2021 – 2027 роки оцінюється близько 95,5 млрд євро.

Комісар з інновацій, досліджень, культури, освіти та молоді Марія Габріель сказала: «Розвиток процвітаючої інноваційної екосистеми для культурних та творчих секторів за допомогою програми досліджень та інновацій ЄС Horizon Europe дозволить відіграти ключову роль у стійкості та

конкуренції спроможності економіки Європи. Вкрай важливо, щоб дослідники, новатори, художники і творчі стартапи по всій Європі об'єднали зусилля і отримали вигоду з інструментів, що є в їх розпорядженні».

Мануель Ейтор, міністр науки, технологій та вищої освіти Португалії, далі прокоментував: «Завдяки нещодавно прийнятому в ЄС інструменту фінансування інновацій Horizon Europe дуже важливо використовувати синергію та співпрацю між новаторами з усіх секторів та регіонів. Забезпечення адекватного розподілу ресурсів дозволить прискорити відновлення економіки Європи та цифровий перехід».

Член Європарламенту Крістіан Елер заявив: «З пандемією та необхідністю економічного відновлення, фінансування та стимулювання інновацій ніколи не були такими важливими для підприємств у Європі, як зараз. Тепер у нас є інструменти, такі як Horizon Europe, які повинні розподілятися адекватно та ефективно, в тому числі на сектори, що динамічно розвиваються, такі як культурна та творча індустрія. У поєднанні з інноваційним потенціалом завдяки творчості та майстерності вони мають величезний потенціал для нашої економіки».

Культурний та творчий сектори складаються з усіх видів, діяльність яких ґрунтується на культурних цінностях чи інших видах художнього, індивідуального чи колективного творчого самовираження, вони визначені у правовій основі програми «Креативна Європа» [24, с. 102].

Підтримка цих секторів ґрунтується на даних, розроблених Євростатом у рамках Європейської статистичної системи (ESS) – net Culture, та його роботі з подальшої координації, гармонізації статистики з культурного та творчого секторів (наприклад, за допомогою огляду типологій індикаторів та термінології, комунікації через індикатори та актуальності розробки політики).

Культурні та творчі індустрії, з іншого боку, тягнуть за собою акцент на подальші етапи ланцюжка створення вартості, включаючи етапи виробництва та розповсюдження промислових та виробничих операцій.

Культурний та творчий сектори важливі для забезпечення безперервного розвитку суспільства та становлять основу креативної (творчої) економіки, оскільки засновані на індивідуальній творчості та таланті, вони мають значний вплив на економічний добробут. І що ще важливо, вони мають вирішальне значення для спільності та європейської ідентичності, культури та цінностей. З економічної точки зору ці сектори створюють робочі місця – особливо для молоді – при одночасному зміцненні соціальної згуртованості.

Безперечно, медіа дипломатія, включаючи концепцію пропаганди, стала частиною публічної дипломатії ЄС. Засоби масової інформації приносять нові моменти у дипломатичний процес. Громадська думка дедалі більше усвідомлює швидкість передачі. Дипломати можуть отримати велику користь з того факту, що ЗМІ надають блискавичний вплив на громадську думку, що дозволяє їм використовувати свій потенціал для досягнення своєї мети. Європейська служба зовнішніх дій вважає своїм головним пріоритетом роботу з міжнародною пресою, акредитованою у столиці Бельгії.

В даний час всі значні європейські конференції, саміти, форуми, як правило, відразу ж знайомлять світову громадську думку з інформацією про перебіг робіт, розміщену на відповідних сайтах. Проте за умов постійного вдосконалення інформаційних технологій, що забезпечують спілкування у реальному часі у глобальному масштабі, громадська думка може бути навмисно введена в оману. Для дипломатів також існує небезпека того, що засоби масової інформації можуть відсунути у бік професійні дипломатичні установи та замінити традиційні дипломатичні канали зв'язку, які загрожують суттєво ускладнити дипломатичні відносини. Після ЗМІ зовнішня політика позбавлена можливості інноваційного курсу; це, як правило, обмежить реакцією на вхідні повідомлення. Крім того, безперечно, що іноді публічна дипломатія ЄС, політизує його пропаганду, вдається до стереотипів у масовій свідомості.

ЄСЗД працює у тісній координації із зовнішньополітичними структурами країн-членів. Проекція іміджу ЄС здійснюється як пасивно (через веб-сайти, блоги або публікації різних матеріалів та результатів досліджень), так і активно

(під час офіційних візитівосіб ЄС у країни світу або посольств ЄС у цих країнах).

Враховуючи збільшену роль неурядових організацій міжнародної політики, ЄСЗД надає великого значення синхронізації своєї публічної дипломатії з діяльністю НУО. Це значно підвищує ефективність дипломатії ЄС. Така взаємодія у науковій літературі називається "каталізатором дипломатії".

Іноді публічна дипломатія, яку переслідує ЄС, та публічна дипломатія країн-членів має різні цілі. Чиновники ЄС часто висловлюють невдоволення висвітленням своїх дій пресою країн-членівЄС.

Публічна дипломатія країн-членів ЄС,на думку ряду експертів, найчастіше спрямована на просування іміджуїх власної країни, тоді як політика ЄС залишається поза межами.Багато спостерігачів вважають, що ефективність інтеграційної дипломатії знижується через те, що європейські зовнішньополітичні актори перебувають у подвійному положенні. Зрештою, міністрзакордонних справ та їх дипломати за своєю природою є національними суб'єктами. Однак протягом обмеженого часу вони діють як учасники Загальної зовнішньої політики та політики безпеки. Фактично, дипломати та політики третіх країн не завжди можуть чітко уявити різницю між роллю міністра як представника своєї держави та її роллю як представника інтересів ЄС.Делегації ЄС також покликані підтримувати та захищати діяльність національних каналів, які мають доступ до широкої світової аудиторії, таких як BBC, Французьке міжнародне радіо, DeutscheWelle. У рамках СОТ країни ЄС стикаються з вимогою лібералізації ринку культурних цінностей У їхніх інтересах координувати діяльність європейських країн у цьому напрямі.

Публічна дипломатія ЄС має з деяких причин використати забуте радіо, радіопередачі якого можуть охопити навіть більше людей,ніж Інтернет. Для значної кількості людей у країнах Африки на південь від Сахари та в інших регіонах радіо, як і раніше, залишається основним засобом масової інформації.

Делегації можуть брати участь у створенні програм місцевою мовою за допомогою місцевого найманого персоналу, і це буде дорогим.

3.2. Відносини ЄС з Україною: досвід та перспективи

Відносини між Європейським Союзом та Україною мають складну, багатогранну та еволюційну природу, що відображає як внутрішні трансформації української державності, так і зміни в міжнародному контексті. Від початку 1990-х років Україна задекларувала свій намір інтегруватися до європейського політичного, економічного та правового простору. У відповідь на це ЄС поступово формував підґрунтя для розширення співпраці, однак тривалий час ця взаємодія залишалась обмеженою рамками політики добросусідства та економічного партнерства.

Першим офіційним документом, який заклав правову основу для двосторонніх відносин, стала Угода про партнерство та співробітництво (УПС), підписана у 1994 році та набрала чинності у 1998 році. Вона окреслила загальні принципи політичного діалогу, економічної інтеграції та співпраці в галузі юстиції, але не передбачала чіткої перспективи членства України в ЄС. УПС дозволила поглибити контакти в сфері торгівлі, енергетики та реформування державного управління, однак обмежувалась декларативним характером європейської інтеграції України.

Новий імпульс відносини отримали у 2004 році після Помаранчевої революції, що привернула увагу ЄС до політичних змін в Україні. У цьому контексті було активізовано діалог в межах Європейської політики сусідства (ЄПС), яка, попри широту можливостей, не задовольняла українські очікування щодо чіткої євроінтеграційної перспективи. Саме тому Україна прагнула переходу до нового формату взаємодії — Угоди про асоціацію, переговори щодо якої тривали з 2007 по 2012 рік.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 році стало етапом докорінної трансформації відносин. Цей документ не лише створив

правову основу для глибшої політичної асоціації та економічної інтеграції, але й вивів взаємодію на рівень наближення до стандартів внутрішнього ринку ЄС. Важливим компонентом Угоди стала Поглиблена і всеосяжна зона вільної торгівлі (DCFTA), яка відкрила українським товарам доступ до ринку ЄС та зобов'язала Україну до масштабної адаптації нормативно-правової бази.

Водночас євроінтеграційний курс України отримав безпрецедентну підтримку ЄС після Революції гідності (2013–2014) та початку збройної агресії Росії. Європейський Союз надав Україні багатовекторну підтримку: санкційну політику проти РФ, фінансову допомогу, гуманітарну підтримку, технічну допомогу у сфері реформ. Зокрема, було започатковано макрофінансову допомогу (MFA), ініціативу EU4Ukraine, проекти в рамках Team Europe, а також започатковано Європейську консультативну місію (EUAM).

Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року, співпраця між Україною та ЄС набула історичного масштабу. Уже 28 лютого 2022 року Україна офіційно подала заявку на членство в ЄС, а вже в червні того ж року отримала статус країни-кандидата. Це стало свідченням не лише політичної підтримки, а й визнання стратегічного значення України для безпеки Європи [8, с. 35].

У поточних умовах співпраця між Україною та ЄС розвивається за низкою ключових напрямів:

1. Політична інтеграція — активний діалог в рамках самітів Україна–ЄС, регулярна участь України в консультаціях із зовнішньої політики, безпекової політики та прав людини.

2. Економічна інтеграція — поступова адаптація українського законодавства до норм *acquis communautaire*, модернізація митного регулювання, сільського господарства, енергетики.

3. Секторна співпраця — інтеграція до енергетичного ринку ЄС (ENTSO-E), участь у Програмі цифрової Європи, залучення до політики Green Deal.

4. Фінансова допомога та відновлення — активна участь ЄС у планах післявоєнної відбудови України, зокрема через нові інструменти фінансування, такі як Ukraine Facility.

Незважаючи на позитивну динаміку, відносини Україна–ЄС стикаються з рядом викликів. По-перше, зберігаються відмінності в рівні інституційного розвитку, боротьбі з корупцією та реформуванні судової системи. По-друге, виклики становлять внутрішні політичні зміни в державах-членах ЄС, які можуть вплинути на сталість підтримки. По-третє, процес вступу до ЄС залишається складним і багатоступеневим, що потребує як внутрішньої консолідації, так і стратегічної терплячості.

Перспективи відносин між Україною та Європейським Союзом залежать від обоюдної політичної волі, ефективності реалізації реформ та геополітичної ситуації у Східній Європі. Потенційно, членство України в ЄС може не лише зміцнити внутрішній розвиток країни, але й посилити вплив самого ЄС на східному фланзі, створюючи нову архітектуру європейської безпеки та співробітництва.

Отже, досвід співпраці України та ЄС демонструє поступову еволюцію від прагматичного партнерства до політичної асоціації та стратегічного союзу. В умовах війни ці відносини набувають екзистенційного характеру, оскільки інтеграція до ЄС розглядається не лише як політичний вибір, а як гарантія суверенітету, стабільності та сталого розвитку української держави.

3.3. Виклики та перспективи розвитку дипломатії ЄС в умовах глобалізації та міжнародної нестабільності

Європейський Союз упродовж останніх десятиліть відіграє все більш активну роль на міжнародній арені як суб'єкт глобальної дипломатії. Проте

сучасні процеси глобалізації, поряд з поширенням міжнародної нестабільності, створюють серйозні виклики для реалізації зовнішньополітичної стратегії ЄС, ефективності його дипломатичних інституцій та довіри до самого проекту європейської інтеграції.

Одним з ключових викликів для дипломатії ЄС є фрагментованість зовнішньої політики через відсутність єдності між державами-членами. Хоча Лісабонський договір 2009 року і заклав основу для формування Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП), на практиці позиції окремих держав-членів щодо стратегічних питань, таких як відносини з Китаєм, США, Росією або Ізраїлем, часто суттєво відрізняються. Ця відсутність консолідації ускладнює формування спільного голосу ЄС на міжнародній арені, знижує ефективність дипломатичних ініціатив та породжує сумніви у здатності ЄС виступати єдиним актором глобального впливу.

У контексті глобалізації дипломатичних форматів відбувається посилення конкуренції між наддержавами та регіональними об'єднаннями за вплив у стратегічно важливих регіонах. ЄС стикається з необхідністю формувати свою дипломатичну присутність у світі в умовах одночасної конкуренції з боку Китаю, США, Туреччини, Росії та інших центрів сили. Такі реалії вимагають не лише інституційної модернізації дипломатії ЄС, але й гнучкості у прийнятті рішень та посилення стратегічної автономії.

Окремий блок викликів пов'язаний із змінами глобального порядку. Вторгнення Росії в Україну у 2022 році, політична нестабільність у Близькому Сході, конфлікти в Сахелі та посилення китайсько-американського протистояння засвідчують глибоку кризу міжнародної безпекової архітектури. У таких умовах дипломатія ЄС змушена поєднувати традиційний ліберальний підхід (м'яка сила, мультисторонні переговори, розвиток) із елементами силової дипломатії — санкційного тиску, стратегічного стримування та підтримки безпекових ініціатив. Це зумовлює перехід до нової моделі зовнішньої політики ЄС, яка все більше тяжіє до геополітичного Євросоюзу, здатного реагувати на загрози та діяти проактивно.

Важливою інституційною відповіддю на виклики стала активізація Європейської служби зовнішніх дій (ЄСЗД), яка нині виконує роль центрального дипломатичного органу ЄС. Однак ЄСЗД також стикається з проблемами: недоліки координації з національними МЗС, обмежений мандат, брак кадрового потенціалу та ресурсів. Це потребує посилення інституційної спроможності служби, поглиблення взаємодії з іншими структурами ЄС (Рада ЄС, Європейська комісія, Європарламент) і розширення її оперативних повноважень у кризових ситуаціях [9, с.126].

Ще одним викликом є цифровізація та гібридні загрози, які змінюють класичні засади дипломатії. ЄС змушений розвивати кібердипломатію, протидіяти дезінформації, формувати єдину позицію у сфері регулювання штучного інтелекту, захисту персональних даних і цифрових прав людини. У цьому контексті важливою ініціативою стала Європейська стратегія кібербезпеки (2020), що інтегрує цифрову безпеку у зовнішньополітичний вимір.

Також варто відзначити виклики, пов'язані з міграцією, зміною клімату та енергетичною безпекою. Масові міграційні потоки (особливо з Африки та Близького Сходу), викликані як війнами, так і екологічними проблемами, потребують нового підходу до партнерства з країнами походження та транзиту. Енергетична криза, спричинена російською агресією проти України, активізувала зусилля ЄС щодо енергетичної дипломатії, зокрема через проекти з диверсифікації постачання, розвитку зеленої енергетики та стратегічного резервування.

Незважаючи на зазначені виклики, перспективи розвитку дипломатії ЄС залишаються позитивними. Перш за все, ЄС зберігає унікальний потенціал м'якої сили, який полягає у привабливості європейської моделі цінностей, економічного співробітництва та стандартів прав людини. По-друге, дипломатія ЄС демонструє поступову адаптацію до нових реалій — через запровадження санкційних режимів, активну участь у врегулюванні конфліктів, підтримку демократій. По-третє, ініціативи на кшталт Стратегічного компаса ЄС (2022),

що окреслює нову концепцію безпеки та оборони, свідчать про намагання перейти від реактивної до проактивної зовнішньої політики.

Важливою перспективою є також поглиблення партнерства з сусідніми регіонами — країнами Західних Балкан, Східного партнерства, Північної Африки. У цьому контексті дипломатія ЄС може стати інструментом стабілізації, економічної підтримки та політичного посередництва. Паралельно триває процес реформування глобальних багатосторонніх інституцій, в яких ЄС прагне посилити свій голос — у ООН, СОТ, G20.

Підсумовуючи, можна зазначити, що дипломатія ЄС перебуває на етапі трансформації. Умови глобалізації та міжнародної нестабільності не лише ускладнюють функціонування зовнішньополітичних механізмів, але й стимулюють ЄС до інституційного зміцнення, стратегічного перегляду підходів та активного залучення до вирішення глобальних викликів. Подальше посилення дипломатії ЄС потребує балансу між інтересами держав-членів, інституційної єдності та здатності діяти в умовах геополітичної турбулентності. Успішна адаптація до нових реалій дозволить Європейському Союзу зберегти свій статус як глобального актора, здатного не лише реагувати на кризи, але й формувати новий міжнародний порядок.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження становлення та еволюції дипломатії Європейського Союзу було встановлено, що дипломатична діяльність ЄС є складним і багаторівневим процесом, який поєднує інституційну унікальність Союзу, історичну спадщину європейської інтеграції та адаптацію до сучасних викликів глобального порядку. Дипломатія ЄС формується не як класична зовнішня політика окремої держави, а як результат колективної волі держав-членів, які намагаються узгодити свої національні інтереси в рамках спільної зовнішньої та безпекової політики.

1. Теоретико-методологічний аналіз показав, що дипломатія в контексті ЄС є не лише засобом реалізації зовнішньої політики, а й інструментом інтеграції, стабілізації та просування спільних цінностей на міжнародній арені. Особливістю дипломатії ЄС є її багатосторонність, інституційна розгалуженість та опора на принципи «м'якої сили».

2. Історичний розвиток дипломатії ЄС відбувався поступово: у період 1950–1990-х років Європейські Співтовариства заклали основи міжурядової координації зовнішньої політики. Маастрихтський договір 1993 року започаткував Спільну зовнішню та безпекову політику як другий стовп Європейського Союзу, що стало якісним зрушенням у формуванні європейської дипломатії. Подальше інституційне зміцнення, зокрема завдяки Лісабонському договору 2009 року, дало змогу ЄС створити Європейську службу зовнішніх дій — єдину дипломатичну структуру, яка здійснює представництво ЄС у понад 140 країнах світу.

3. У сучасних умовах дипломатія ЄС набуває нових рис: вона все більше фокусується на питаннях стратегічної автономії, енергетичної безпеки, захисту демократії, цифрових трансформацій і протидії гібридним загрозам. Особливої ваги набуває діяльність Європейської служби зовнішніх дій як інструменту координації дипломатичних ініціатив і реагування на міжнародні кризи.

4. У контексті відносин з Україною дипломатія ЄС продемонструвала свою адаптивність та стратегічну гнучкість. Євросоюз став ключовим партнером України, надаючи фінансову, гуманітарну, дипломатичну та безпекову підтримку в умовах війни, водночас просуваючи європейські стандарти реформ. Успішна реалізація Угоди про асоціацію і набуття Україною статусу кандидата в члени ЄС стали важливими кроками у поглибленні взаємодії.

5. Глобалізаційні процеси та міжнародна нестабільність створюють для дипломатії ЄС як виклики, так і можливості. До головних викликів слід віднести фрагментацію зовнішньої політики, брак стратегічної єдності між державами-членами, зростання геополітичної конкуренції та необхідність реагування на гібридні загрози. Водночас перспективи розвитку дипломатії ЄС пов'язані з посиленням її інституційної спроможності, вдосконаленням інструментів впливу, активізацією співпраці з сусідніми регіонами та формуванням Євросоюзу як глобального геополітичного актора.

Таким чином, дипломатія ЄС продовжує розвиватися у відповідь на нові виклики міжнародного середовища, зберігаючи при цьому свою головну мету — забезпечення миру, стабільності та добробуту як у межах Союзу, так і поза його межами. Розуміння динаміки розвитку цієї дипломатії є ключовим для оцінки майбутнього ЄС як суб'єкта міжнародних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бікір К.Ю «М'яка сила» як дієвий інструмент формування іміджевої політики .Регіональні студії, 2019 №19. С.35-40
2. Ждамарова А.В. Зовнішня політика сучасної держави: основні підходи до визначення поняття. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Збірник наукових праць. випуск № 6. Видавець і виготовлювач Ужгород, 2019 р. 72 с
3. Захаревич Ю. Публічна дипломатія як інструмент «м'якої сили» зовнішньої політики України (2014-2022 рр.) : Магістерська кваліфікаційна робота. Львів, 2022. 112 с.
4. Кочубей Л. Міжнародний імідж держави: сучасні засоби формування. Імідж і репутація: сучасні тенденції і виклики: Міжн. наук.-прак. конф., Київ, 20-21 березня. 2020 р. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2020. С. 30-37
5. Коцюба В. Зовнішньополітичні стратегії держави. Матеріали міжнародної наукової конференції «Сучасні міжнародні конфлікти: від регіонального протистояння до глобального суперництва». Львів, 18-19 грудня 2020, упорядники: Мальський М.З., Вовк Р.В., Кучик О.С. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. С. 56-59.
6. Кухарик В. Економічна дипломатія як інструмент реалізації національних інтересів. *Міжнародні відносини суспільні комунікації та регіональні студії*. 2021. №2. С. 221-231.
7. Левченко Н. М., Антонова Л. В. Економічна дипломатія як запорука національної безпеки держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 5. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.5.2.
8. Левчук, О.. Економічні аспекти співробітництва України з країнами Європейського Союзу. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняхівського*, 2023. 32– 39.

9. Павлюх М. В., Кушней С. Р. Публічна дипломатія як тренд у сучасних політичних відносинах: процеси трансформації. Політичне життя. №4. 2022. С. 122-127.
10. Barston, R.P. *Modern Diplomacy*/ R.P. Barston- L: Longman, 1997. 456p.
11. Berridge, G.R. *Diplomacy: Theory and Practice*/ G.R. Berridge- L: Houndmills: Palgrave, 2005.- 242p.
12. A World That Counts: Mobilising the Data Revolution for Sustainable Development Report prepared at the request of the United Nations Secretary-General, by the Independent Expert Advisory Group on a Data Revolution for Sustainable Development. 30 p. P. 2 URL: <https://www.undatarevolution.org/wp-content/uploads/2014/11/A-World-That-Counts.pdf>
13. Awan I. (2017). Cyber-Extremism: Isis and the Power of Social Media. *Society*. 54 (2), 138-149. doi: 10.1007/s12115-017-0114-0
14. Bjola C. (2015). Introduction: Making sense of digital diplomacy. In C. Bjola & M. Holmes (Eds.), *Digital diplomacy: Theory and practice* (pp. 1–9). New York, NY: Routledge.
15. Bjola C. (2015). Introduction: Making sense of digital diplomacy. In C. Bjola & M. Holmes (Eds.), *Digital diplomacy: Theory and practice* (pp. 1–9). New York, NY: Routledge.
16. Bjola C. *Diplomatic Crisis Management In The Digital Age*. Aug 10, 2017. <https://medium.com/digital-diplomacy/diplomatic-crisis-management-in-the-digital-age-8d462e8e931f>
17. Big data. Oxford Learner's Dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/big-data?q=big+data>
18. Cukier K., Mayer-Schoenberger V. Op. cit. O'Neil C., Schutt R. (2013). *Doing Data Science*. O'Reilly Media. 406 p.

19. Garrett R.K. (2006) Protest in Information Society: Review of Literature on Social Movements and New ICTs. *Information, Communication & Society*, 9(2), 202-224. doi: 10.1080/13691180600630773
20. Global Engagement Center / US Department of State. URL: <https://www.state.gov/r/gec/>
21. Jost J., Barberá P., Bonneau R., Langer M., Metzger M., Nagler J., ... Tucker J. (2018). How Social Media Facilitates Political Protest: Information, Motivation, and Social Networks. *Political Psychology*, 39, 85-118. doi: 10.1111/pops.12478
22. Kaltofen C., Carr M., Acuto M. (2019). Technologies of International Relations Continuity and Change: Continuity and Change. 136 p., P. 2. 10.1007/978-3-319-97418-7.
23. Lynch M., Freelon D., Aday S. (2014a). Syria's Socially Mediated Civil War. USIP Peaceworks, Blogs and Bullets. URL: <https://www.usip.org/sites/default/files/PW91-Syrias%20Socially%20Mediated%20Civil%20War.pdf>
24. Manor I. *The Digitalization of Public Diplomacy*. 2019. Palgrave Macmillan Series in Global Public Diplomacy. 356 p.
25. OECD (2017) Key Issues for Digital Transformation in the G20. Report Prepared for a Joint G20 German Presidency / OECD Conference. Berlin, Germany. 12 January. URL: <https://www.oecd.org/g20/key-issues-for-digital-transformation-in-the-g20.pdf>
26. Porter, M.E. *Strategy and the Internet*/M.E.Porter//Harvard Business Review.– 2001. №79 (3).– P.63
27. Porter, M. E. *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors* / M.E. Porter. - New York: Free Press, 1980. - P. 26.
28. Porter M.E., Heppelmann J.E., How smart, connected products are transforming competition, *Harv. Bus. Rev.* (2014). doi:10.1017/CBO9781107415324.004.

29. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond. URL:

<https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/>

30. The Digital Diplomacy Index. URL:

<https://digital-diplomacy-index.com/about>